

CRNA GORA

ZAVOD ZA ŠKOLSTVO

***Program za područja aktivnosti u predškolskom
vaspitanju i obrazovanju (od 3 do 6 godina)***

Podgorica 2011.

PROGRAM ZA PODRUČJA AKTIVNOSTI U PREDŠKOLSKOM VASPITANJU I OBRAZOVANJU (OD 3 – 6 GODINA)

Izdavač: Zavod za školstvo
Urednik: Pavle Goranović
Lektorka: Danijela Đilas
Tehnička priprema: Nevena Čabrilo

Štampa: „Pobjeda“, Podgorica

Tiraž: 300

Podgorica, 2011.

Program za unapredjenju verziju programa u predškolskom vaspitanju i obrazovanju (3 – 6 godina) izradila je **Komisija za predškolsko vaspitanje i obrazovanje** i stručni konsultanti po područjima aktivnosti

Radoje Novović, predsjednik

Fran Vuljaj, član

Danka Novović, članica

Mirela Šćepanović, članica

Pero Vuksanović, član

dr Tatjana Novović, članica

Ljiljana Krkeljić, članica

Milica Radonjić, članica

Itana Kovačević, članica

Zorica Minić, članica

Nevenka Kruščić, članica

Fićirija Guči, članica

Irena Badnjar, članica

Nataša Perić, članica

Gojana Đurašković, članica

Vuk Stanišić, član

Stručni konsultanti

Aleksandra Vešović

Jezičke i govorne aktivnosti

Blaženka Petričević

Aktivnosti upoznavanja i ovladavanja okolinom

Miodrag Brajković

Fizičke i zdravstvene aktivnosti

Slobodan Jerkov

Muzičke aktivnosti

Miodrag Vučeljić

Matematičko-logičke aktivnosti

Dragan Berilažić

Likovne aktivnosti

Nacionalni savjet za obrazovanje je na sedmoj sjednici održanoj 31. 08. 2011.godine donio **Program za područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju (od 3 do 6 godina)**.

SADRŽAJ

I UVOD	5
II FIZIČKE I ZDRAVSTVENE AKTIVNOSTI	7
III MUZIČKE AKTIVNOSTI.....	13
IV JEZIČKE I GOVORNE AKTIVNOSTI	16
V MATEMATIČKO-LOGIČKE AKTIVNOSTI	19
VI SOCIJALNE AKTIVNOSTI I SAZNAJNA U OKVIRU SOCIJALNO-EMOCIONALNOG RAZVOJA	25
VII AKTIVNOSTI UPOZNAVANJA SA PRIRODOM I SNALAŽENJA U ŽIVOTNOJ SREDINI	32
VIII LIKOVNE AKTIVNOSTI.....	37
IX SREDINA ZA UČENJE.....	43
X SARADNJA SA PORODICOM	43
XI DJECA SA POSEBNIM POTREBAMA	45
XII SPECIJALIZOVANI PROGRAM ZA DJECU PREDŠKOLSKOG UZRASTA – ENGLESKI JEZIK	56
XIII EVALUACIJA	59
XIV LITERATURA.....	59

I UVOD

Kvalitetno organizovano predškolsko vaspitanje i obrazovanje omogućuje uslove za sveobuhvatan razvoj djeteta, koje na najranijem i najznačajnijem uzrastu, utiče na ostvarivanje punog potencijala djeteta, a efikasno doprinosi ostvarenju postignuća u daljem školovanju i životu. Investiranjem u njegu, vaspitanje i obrazovanje djece najmlađeg uzrasta omogućuje se ostvarivanje zagarantovanih dječijih prava što u budućnosti doprinosi pozitivnim, održivim i dugoročnim socijalnim promjenama u društvu.

U okviru projekta *Reforma predškolskog vaspitanja i Crnoj Gori, 1997–98.*, zaključenog sa Ministarstvom prosvjete i nauke Crne Gore, Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu izradio je prijedlog „Osnova programa predškolskog vaspitanja“, autora M. Pešić i T. Pavlovski. Polazište ovog programa je upravo taj dokument.

Vaspitno-obrazovni programi moraju uvažavati razvojne karakteristike djeteta određenog uzrasta:

- razlike među djecom u odnosu na brzinu razvoja ličnosti djeteta, stil učenja i porodično porijeklo;
- vrste znanja i vještine koje treba podsticati;
- specifične odlike socijalne i fizičke sredine predškolskih institucija.

U *Osnovama za obnovu nastavnih planova i programa Crne Gore* ističe se:

- težište obrazovnog procesa treba pomjerati ka ciljevima i ishodima obrazovanja;
- povećati kvalitet, primjenljivost i trajnost stečenih znanja;
- uvoditi integrativne metodičke pristupe i vaspitno-obrazovni proces;
- uspostaviti sistem praćenja realizacije vaspitno-obrazovnih programa.

Ciljevi predškolskog vaspitanja i obrazovanja su sljedeći:

- otvoreniji i fleksibilniji program za predškolsku djecu;
- bogatija i raznovrsnija ponuda na svim područjima aktivnosti predškolskog vaspitanja i obrazovanja u vrtićima;
- omogućiti više individualnosti, različitosti i izbora nasuprot grupnoj rutini;
- stvaranje uslova za izražavanje i stvaranje svijesti o razlikama u grupi;
- više uvažavanje i poštovanje privatnosti i intimnosti djece;
- podizanje kvaliteta interakcija među djecom i između djece i odraslih u vrtiću;
- fleksibilnija organizacija prostora i vremena u vrtiću;
- veća autonomnost i stručna odgovornost vaspitača/vaspitačica i predškolskih ustanova;
- povećanje uloge evaluacije u planiranju života i rada u vrtiću;
- poboljšanje saradnje sa porodicom i lokalnom zajednicom.

Principi kojim se rukovodi ovaj program su:

1. Princip demokratičnosti i pluralizma (različiti programi, teoretski pristupi i modeli, različite metode, izbor sadržaja i aktivnosti, fleksibilnija prostorna i vremenska organizacija);
2. Princip otvorenosti programa, autonomnosti i stručne odgovornosti vaspitača/vaspitačica i predškolskih ustanova (uvažava specifičnosti sredine, djece i roditelja, autonomnost ustanove);
3. Princip jednakih mogućnosti i uvažavanja različitosti među djecom (jednaki uslovi za optimalni razvoj svakog djeteta, individualne razlike u razvoju, uključivanje djece sa posebnim potrebama, uvažavanje grupnih razlika u odnosu na socijalno i kulturno porijeklo);
4. Princip mogućnosti izbora različitih programa (prilagođavanje potrebama i interesovanjima djece i roditelja);
5. Princip poštovanja privatnosti i intimnosti (organizacija prostora i vremena koja djetetu omogućava izražavanje individualnosti tokom različitih aktivnosti);
6. Princip uravnoteženosti (razvojne karakteristike djeteta, različiti aspekti djetetovog fizičkog i psihičkog razvoja);
7. Princip stručne utemeljenosti programa (sa aspekta specifičnih karakteristika razvoja predškolske djece, sa aspekta naučne utemeljenosti);
8. Princip horizontalne povezanosti (povezivanje različitih područja aktivnosti i različitih aspekata djetetovog razvoja);
9. Princip vertikalne povezanosti (porodica i vrtić, veza među uzrastima i veza vrtića i osnovne škole);
10. Princip saradnje sa porodicom (intenzivnije učešće porodica u radu vrtića);
11. Princip saradnje sa lokalnom zajednicom;
12. Princip timskog planiranja (unutar jedne ustanove ili više ustanova; između vrtića i drugih institucija);
13. Princip kritičkog vrednovanja odnosno evaluacije (na nivou planiranja pojedinih područja u vrtiću, sadržaja i metoda rada, na nivou prava i obaveza roditelja i svakodnevnih međusobnih interakcija u vrtiću).

Osnovna područja aktivnosti u programu su:

1. Fizičke i zdravstvene aktivnosti;
2. Jezičke aktivnosti;
3. Logičko-matematičke aktivnosti;
4. Socijalne aktivnosti i saznanja;
5. Aktivnosti upoznavanja i ovladavanja okolinom;
6. Likovne aktivnosti i
7. Muzičke aktivnosti.

Za svako područje dati su ciljevi i to:

- otkrivanje i ovladavanje sobom,
- razvijanje odnosa i izgrađivanje saznanja o drugima,
- otkrivanje svijeta i izgrađivanje znanja o njemu.

Pored navedenih ciljeva dati su i tipovi aktivnosti i metoda uputstva za rad.

Ova područja se međusobno preklapaju, dopunjavaju i obogaćuju različitim tipovima aktivnosti.

Pregled tipova aktivnosti dat je u tri cjeline za sva navedena područja: životno-praktične, specifične i kompleksne aktivnosti. Svaki tip se planira na različitim nivoima opštosti. Za konkretizaciju planiranja važno je da se praksa odvija po konceptu neposrednog rada datog u koncepciji osnova programa.

II FIZIČKE I ZDRAVSTVENE AKTIVNOSTI

1. Uvod

Predškolsko doba predstavlja period u kojme se postavljaju osnove za formiranje ličnosti. To je uzrast u kojem je moguć najveći uticaj sredine. U zavisnosti od vaspitno-obrazovnih uticaja djeca stiču elementarna znanja i iskustva o životu u sredini u kojoj žive, humanizuju se i socijalizuju.

Aktivnosti djece predškolskog uzrasta iz oblasti fizičkog vaspitanja (za ovaj uzrast - fizičke i zdravstvene aktivnosti) su od velikog značaja za njihov cjelokupni razvoj. Savremeni kontekst u kojem djeca odrastaju uz nove tehnološke izazove (kompjuterske igrice..) pomjera težište dječjih interesovanja i umanjuje potrebu za fizičkim aktivnostima što može negativno da utiče na cjelokupan razvoj i ukupne fizičke sposobnosti. Iz tih razloga fizičke i zdravstvene aktivnosti predstavljaju jedan od značajnijih faktora podsticanja pravilnog rasta i razvoja. Ono, ujedno, predstavlja izvor zabave i razonode koji zaokuplja dječju pažnju, te je, stoga, rado prihvaćeno od djece.

Stručnjaci za fizičko vaspitanje u svom programskom djelovanju prevashodno se koncentrišu na operacionalizaciju fizičkih sposobnosti djece, i na njihovo motoričko usavršavanje, ali ne bi trebalo, ni u jednom trenutku, da se gubi iz vida da su ta ljudska obeležja (kao i uspjesi u njihovom transformisanju) u tijesnoj vezi sa morfološkim razvojem. Jer, kao što se motoričke sposobnosti razvijaju po određenim prirodnim zakonitostima, tako i biološki razvoj ima svoje zakonitosti. Tokom cijelog života procesi izgradnje (anabolički procesi) i procesi razgradnje (katabolički procesi) nalaze se u uzajamnoj vezi, a njihov odnos je različit u svakom uzrasnom periodu. Razvoj morfoloških, motoričkih i kognitivnih karakteristika je neprekidan, mada se odvija postepeno i u etapama. Osnovna karakteristika ovog razvoja je neravnomjernost, i svaki period ima svoje specifičnosti. Individualne razlike, koje se ispoljavaju kod djece (kao što su razvoj žlijezda sa unutrašnjim lučenjem, stepen okoštavanja, razvoj zuba, razvoj fine motorike...) pokazuje da između hronološkog uzrasta i odgovarajućeg biološkog stepena razvoja kod pojedinih individua ne postoji uvijek usaglašenost. Stepem usklađenosti funkcionisanja određenih sistema organizma mijenja se sa određenim uzrasnim dobima. Kako su morfološko-funkcionalne karakteristike osnov za egzistenciju, i za očuvanje i usavršavanje motoričkih sposobnosti, navodimo nekoliko informacija o morfološkim i funkcionalnim karakteristikama djece uzrasta od 3. godine do uzrasta kada djeca polaze u školu.

U ovom periodu je više izražen rast tijela u širinu, nego u visinu. Kostii su mekane i elastične i pored okoštavanja, naročito okoštavanja dugih kostiju i karlice. Pri kraju ovog perioda proces okoštavanja je tako izražen da kosti izrazito postaju čvršće i otpornije. Od rođenja pa do kraja ovog uzrasta nema izrazito velike razlike između dječaka i djevojčica.

U ovom periodu se sve više razvijaju krupni mišići, i dijete, uglavnom, i najčešće koristi tzv. „velike pokrete“, odnosno nema razvijenu finu i preciznu motoriku, mada mu/joj je snaga relativno mala.

Sazrijevanje nervnih ćelija u ovom uzrastu je vrlo izraženo, ali se i ne završava krajem ovog uzrasta. Djeca aktivnu pažnju mogu da održe do 15 minuta, i to krajem ovog uzrasta. Dubina disanja je mala tako da se ventilacija pluća obezbjeđuje na račun povećane frekvencije disanja.

Treba imati u vidu da razvojne i osnovne karakteristike mogu da budu za svaku individuu sa posebnim (osobenim) crtama razvoja, i njene talasaste i skokovite karakteristike bio-psiho-socijalnog razvoja. Ali i svaka uzrasna grupa u okviru jedne godine hronološke starosti ima svoje zajedničke osobine i svojstva. Bio-psiho-socijalne karakteristike razvoja djeteta u okviru hronološke i biološke starosti pomažu u rješavanju praktičnih problema:

- šta dijete u okviru određenog uzrasta ne može da čini, šta će mu/joj biti preteško i iznad mogućnosti, a šta može da uradi na nekom uzrastu, koje aktivnosti, koja postignuća možemo očekivati (ako obezbjedimo povoljne uslove);
- koje aktivnosti su najcjelishodnije i kako da se organizuje sredina za učenje, s obzirom na materijalne, prostorno-tehničke i higijensko-bezbjednosne karakteristike u predškolskim ustanovama.

Optimalnim kreiranjem fizičkih aktivnosti za djecu na predškolskom uzrastu doprinosimo ravnomjernom razvoju u svim domenima, zadovoljavanju prirodnih potreba i realizovanju individualnih mogućnosti.

2. Ciljevi

Ciljevi fizičkih i zdravstvenih aktivnosti djece prdškolskog uzrasta su zadovoljenje osnovnih bio-psiho-socijalnih potreba za kretnim aktivnostima i igrom; razvoj i očuvanje kretnih potencijala djece; razvijanje i formiranje pravilnog stava i odnosa prema fizičkom vaspitanju, i stvaranje trajne navike za zdravim stilovima života i potrebe da se fizičke aktivnosti ugrade u svakodnevni život i kulturu življenja uopšte.

a) Otkrivanje i ovladavanje sobom

Dijete:

- usvaja, razvija i učvršćuje navike lične higijene, higijenskog načina života, brine o higijeni sredine u kojoj živi;

- razvija navike kretanja, a pomoću njih ovladava prostorom, spontano se izražava pokretom, izražava vlastita emocionalna stanja (zadovoljstvo i radost...);
- ispoljava samoinicijativnost i samostalnost u rješavanju određenih zadataka prema mogućnostima u različitim situacijama;
- stečene navike i vještine kretanja primjenjuju u različitim situacijama i uslovima;
- kreativno izražava doživljaje pokretom uz ritam (bez muzike i uz muziku);
- razvija navike za svakodnevnim kretanjem, kretnom igrom, njegujući poštovanje reda, samokontrolu i složenije oblike saradnje među djecom;
- upoznaje sopstveno tijelo, njegov izgled i funkcije pojedinih dijelova tijela (razvoj lateralizacije);
- primjenom fizičkih vještina rješava jednostavne životne situacije i stiče pozitivnu sliku o sebi i vlastitim mogućnostima;
- usvaja i primjenjuje navike pravilne ishrane.

b) Razvijanje odnosa i izgrađivanje saznanja o drugima, i o okruženju

Dijete:

- razvija saradnju i prijateljstvo sa drugom djecom i odraslima, usvaja osnovne norme ponašanja i reda u igri i životu;
- usvaja i primjenjuje osnovna pravila kolektivnog i bezbjednog načina kretanja (u šetnji, saobraćaju...);
- snalazi se u vrtiću (radna soba, holovi..., dvorište) i u bližoj okolini (park, put od stana do vrtića i obratno, neke ustanove u okruženju...);
- saznaje o osobenostima pojedinih zanimanja kao i ustanovama u kojima se organizuju aktivnosti za brigu o zdravlju;
- upoznaje važne ljude, ustanove, klubove iz domena fizičke kulture i sporta.

c) Otkrivanje svijeta i izgrađivanje saznanja o njemu

Dijete:

- usvaja i primjenjuje navike i vještine samopomoći bitne za uslove života i rada koji ga očekuju u školi;
- stiče emocionalnu i fizičku samostalnost prilikom organizovanog odlaska na izlet, letovanja, zimovanja...;
- razvija interesovanje za sportske manifestacije
- stiče osnovne pojmove i predstave o sportskim institucijama, udruženjima, klubovima, objektima, disciplinama, rekvizitima...;
- razvija ljubav prema određenom sportu, klubu, sportisti;
- usvaja pravila određene igre – sporta, kao i pravila fer ondosa u igri, stiče nova prijateljstva;
- razvija duh kohezije i solidarnosti (brani boje svoga kluba);
- upoznaje se sa prirodnim potencijalima za bavljenje fizičkim aktivnostima iz bližeg okruženja (parkovi, šume, staze, rijeke, jezera...) i razvija ljubav prema prirodi.

Posebnu pažnju treba posvetiti higijeni ishrane, gdje se, prije svega, misli na normalno unošenje energetske-gradivnih prehrambenih sastojaka u ishrani (ugljeni

hidrati, bjelančevine, masti, vitamini i oligoelementi), kako bi se preventivno preduprijedila sve veća pojava prekomjerne mase tijela djece i predškolskog i školskog uzrasta, odnosno u nekim slučajevima i do pojave prevelike mršavosti (pothranjenosti).

3. Tipovi aktivnosti

a) Životno-praktične aktivnosti

Svakodnevne životne situacije nude mnoštvo prilika za primjenu i usavršavanje različitih fizičkih aktivnosti kod djece na predškolskom uzrastu:

- kreiranje odgovarajućih prilika za aktiviranje dječje prirodne, spontane potrebe za kretanjem;
- kreiranje aktivnosti različitog karaktera i dinamike, uspostavljanje balansa između mirnih i dinamičkih aktivnosti;
- unapređivanje samostalnosti pri svakodnevnim životnim radnjama: hranjenje, oblačenje...;
- upoznavanje karakteristika saobraćajne situacije gde se djeca kreću, gdje se smije igrati, bezbjedno kretati;
- dramatizacija saobraćajnih situacija i njihovo predstavljanje na saobraćajnom poligonu;
- primjena određenih pravila ponašanja prilikom šetnje na ulici;
- upoznavanje sa mogućim neželjenim situacijama i opasnostima u igri, kontaktu sa drugim ljudima;
- vježbe osamostaljivanja u saobraćaju (odlazak djece do nekog mjesta u blizini, do parka, kuće, škole, u kojem odrasli imaju samo kontrolnu ulogu, vodeći računa o bezbjednosti);
- šetnje na otvorenom vazduhu i u prirodi;
- razgovori o iskustvima stečenim zahvaljujući ovim aktivnostima.

b) Specifične aktivnosti

Različite motorne igre.

Prirodni oblici kretanja sa elementima atletike – „*Trudi se, bićeš prav i zdrav*“ (hodanje, trčanje, skakanje, penjanje, provlačenje, kotrljanje, održavanje ravnoteže prilikom kretanja, šutiranje, udaranje i vođenje lopte i drugo).

Elementarna gimnastika – „*Šta moje tijelo može da uradi*“ – sa vježbama za razvoj tjelesne spretnosti (bacanje i hvatanje, bacanje kotrljanjem, guranje, vučenje i potiskivanje).

Upraznjavanje složenih vještina (vožnja tricikla, trotineta i bicikla, sankanje, skijanje, elementarni oblici sporta, organizovano postavljanje i kretanje).

Vježbe za razvoj pojedinih mišićnih grupa (za razvoj ramenog pojasa, za razvoj leđnih mišića, za razvoj trbušnih mišića, za razvoj mišića stopala i nogu i za razvoj grafomotorike).

Igre – „*Hajde sa mnom da igraš*“ (primarne pokretne igre, pokretne igrolike vježbe, tematske pokretne igre, takmičarske pokretne igre i elementarne sportske igre – „Između dvije vatre“...).

Korišćenje prirodnih staza i prepreka.

Penjanje, puzanje i provlačenje.

Formiranje navike za održavanje pravilnog položaja tijela prilikom sjedenja, stajanja, hodanja i vršenja određenih radnji (naročito za stolom) i predupređivanje poremećaja motorike i tjelesnih deformiteta – posebno kičmenog stuba i stopala.

c) Kompleksni tipovi aktivnosti

Aktivnosti koje se prožimaju sa drugim oblastima i cjelovitije potpomažu dječji razvoj:

- plesne aktivnosti – „*Rječnik pokreta*“ (tematski plesovi, plesovi uz muzičku pratnju, naše narodne igre i plesovi, plesovi drugih naroda i disko-plesovi, koji zahtijevaju prostije oblike kretanja i koji su prikladni i odgovaraju ovom uzrastu);
- vježbe kojima se unapređuje funkcija čulnih organa: vida (opažanje boja, oblika, dimenzija, konfiguracija, položaja i pravaca kretanja u prostoru), sluha (opažanje jačine zvuka, pravca iz koga dolazi i visine), dodira (opažanje temperature i prepoznavanje osobina materije dodiranjem), mirisa (običnih mirisa i mirisa cvijeća, odnosno parfemskih mirisa) i ukusa (osnovnih);
- odlazak na izlete;
- posjete sportskom centru, klubu...;
- sve vježbe se izvode kroz prikladne elementarne i dječje igre, bez i uz korišćenje raznih rekvizita (lopte, palice, čunjevi, vijače, obručevi, marame, igračke,...), bez i uz korišćenje muzike;
- aktivnosti pasivnijeg karaktera: praćenje sportskih manifestacija, razgovor o sportskim događajima, nekadašnjim sportovima i važnim dešavanjima poput olimpijada i sl..

4. Didaktičko-metodička uputstva i preporuke

Fizičko vaspitanje, kao i fizičke i zdravstvene aktivnosti djece u predškolskom uzrastu, je stručno-pedagoški proces gdje se individualno i kolektivno razvijaju i podižu na viši nivo i usavršavaju kretne aktivnosti djece, naročito prirodni oblici kretanja, kretno-tehnička znanja, umjeća, vještine, pravilne tehnike kretanja, i stvaraju navike zauzimanja, držanja i čuvanja pravilnog stava tijela u sjedenju, stajanju i kretanju, obezbjeđuje zabava i razonoda, afirmiše pojedinac i kolektiv. Ove aktivnosti, takođe, svojim ciljem, zadacima, različitim organizaciono-metodskim oblicima rada i programskim sadržajima doprinose skladnom bio-psiho-socijalnom razvoju djeteta, jačanju zdravlja, smanjenju negativnog uticaja nedovoljnog kretanja (hipokinezija), dugotrajnog sjedenja, kao i oblikovanju moralno-voljnih, kulturnih i karakternih crta ličnosti djeteta.

U uvodnom dijelu, odnosno u određenju fizičkih i zdravstvenih aktivnosti ovog programa istaknuto je da realizacija programskih ciljeva doprinosi da dijete individualno, u paru, u grupi i u kolektivu zadovoljava svoje biološke, psihološke, socijalne i kulturne potrebe za kretanjem, razvija i usavršava kretne sposobnosti i obezbjeđuje zabavu i razonodu.

Osim navedenog, stvara navike da u budućim periodima života bogati i upotpunjuje slobodno vrijeme baveći se fizičkim aktivnostima, odnosno sportskom rekreacijom, plesom i folklorom, kao i to da se zdravim načinom življenja sačuva od mogućih štetnih uticaja i pogrešnog načina življenja.

S obzirom da su cilj i zadaci fizičkih i zdravstvenih aktivnosti vrlo složeni i da se, najvećim dijelom, ostvaruju svakodnevno, kroz interdisciplinarni pristup u radu, treba ih dobro osmisлити, pripremiti i realizovati. Radi toga, svakodnevni rad treba da bude u skladu sa savremenim didaktičkim i metodičkim zahtjevima, ali i u skladu sa ciljevima programa.

Djetetu, u okviru programskih aktivnosti, treba obezbijediti da se kroz igru, i njena pravila, slobodno kreće, mijenja pravac kretanja, položaje tijela, da bira igračke i sredstva za igru, ali da ne ugrozi svoju bezbjednost i bezbjednost drugog djeteta, kao i da ne narušava socijalnu sredinu.

Za realizaciju programskih ciljeva vaspitači/vaspitačice koriste različite savremene nastavne metodске postupke i strategije, što zavisi od prostorno-tehničkih i higijenskih uslova rada, uzrasta djeteta i njegovih fizičkih sposobnosti i mogućnosti, kao i od organizacionog oblika rada u toku ovih aktivnosti. Program fizičkih i zdravstvenih aktivnosti, po svojoj koncepciji, zahtijeva da vaspitač/vaspitačica ima savremeni didaktičko-metodički pristup, što se, u prvom redu, odnosi na slobodniju i kreativnu aktivnost, i na osavremenjavanje tehnologije radnih procesa u njegovom toku.

Vaspitač/vaspitačica treba da organizuje individualni pristup djetetu, rad u manjim grupama (po mogućnosti homogenim grupama s obzirom na uzrast i motoričke sposobnosti), frontalni oblik rada, igru u formalnim i neformalnim grupama, istog i mješovitog uzrasta.

U okviru ovih aktivnosti potrebno je organizovati različite oblike i vrste igara, dramatizacije i druge oblike dječjeg izražavanja. Značaj igara je višestruk, jer zadovoljava dječju potrebu za kretanjem, utiču na razvoj fizičkih sposobnosti i na ovladavanje novim oblicima, umjećima i tehnikama kretanja, utiču na razvoj pažnje, pamćenja, mišljenja, mašte, uspostavljanje emotivnih veza, razvijanje znatiželje i istraživanja okruženja, razvijanje smisla za humor, kreativnosti, intelektualnih vještina, podstiču razvoj samopouzdanja... Dijete kroz igru uči da poštuje određena pravila igre i ponašanja, disciplinuje se i socijalizuje, izražava svoje emocije, oslobađa se straha od neuspjeha, mada je svako dijete uspješno prema svojim sposobnostima i uspjeh je za ovaj uzrast relativna procjena.

Pod igrom (engl. *game, play*; franc. jeu; njem. *Spiel*, rus. *igra*), se podrazumijeva ljudska aktivnost koju ne pokreće, odnosno ne motiviše njen krajnji rezultat, već uživanje, pozitivne emocije i raspoloženje koje se doživljava u njenom toku. U najopštijem smislu, igra je ona čovjekova neproizvodna djelatnost, gdje motiv nije prevashodno u njenom rezultatu, nego u njenom procesu. Različiti teoretičari kulture, fizičke kulture, umjetnosti, religije, sociolozi, psiholozi, etnolozi,... u svom proučavanju fenomena igre, podijelili su ih, uglavnom, na igre: nadmetanja, takmičenja između pojedinaca i grupa (*agonističke*); *igre mimikrije* – pretvaranje, prerusavanje, oponašanje – iluzija da subjekt (dijete) postaje neka druga, u igri izmišljena ličnost, predmet, uređaj, biljka, životinja; *elementarne igre* –

psihomotoričke aktivnosti simboličkog oponašanja načina kako lovi čovjek, životinja, „borba“ urođenim prirodnim načinima kretanja tijela, korišćenje pribora, igrački – oruđa i oružja, nadovezujući se na određivanje pojma i suštine igre, gdje se ispoljavaju razna emotivna stanja, inteligencija, stavovi, ponašanja i mišljenja u skladu sa moralnim uzorima; *sportske igre* – fudbal, rukomet, odbojka, košarka, vaterpolo, ragbi i dr.; *narodne igre, kola i plesovi i klasični i savremeni – latinoamerički plesovi*.

Ovakav pristup u primjeni fizičkih i zdravstvenih aktivnosti za djecu predškolskog uzrasta je interdisciplinarnog karaktera.

U realizaciji ovih aktivnosti treba iskoristiti i saradnju sa ljudima različitih zanimanja i iskustava (ljekari, sportisti, glumci, saobraćajni policajac...). Takođe, preporučuje se bliža saradnja i učešće roditelja u kontaktima sa vaspitačem/vaspitačicom i predškolskom ustanovom u cilju afirmacije djeteta i proširenja veze između porodice, vrtića i društvene sredine.

Preporučuje se da se koriste: demonstracija pokreta i kretanja vaspitača/vaspitačice, skice, crteži, fotografije, kinogrami, kompleti CD-a za muzičku pratnju kretanja, igara i plesova.

U okviru životno-praktičnih i spontanih aktivnosti, predškolska ustanova i vaspitač/vaspitačica organizuju posjete izložbama, pozorišnim predstavama za djecu (ili gostovanje glumaca), nekim sportskim utakmicama i takmičenjima, što može da zainteresuje djecu, a može organizovati i kolektivna ljetovanja i zimovanja djece, ako za to postoje uslovi i roditelji pokažu posebno interesovanje, što bi bilo od posebnog značaja za socijalizaciju i osamostaljivanje djeteta.

Razvijanje i formiranje trajnih zdravstveno-higijenskih navika, takođe, pripadaju ovom tematskom području. Tu se podrazumijeva ne samo održavanje lične higijene i redovnog vježbanja u čistoj sredini, u cilju nadoknade sve izraženije hipokinezije, već i ukupnog režima zdravog života i rada (način ishrane, pravilan režim rada i odmora, dovoljno spavanja...).

III MUZIČKE AKTIVNOSTI

1. Uvod

Predškolski uzrast je period intenzivnog razvoja muzičkih sposobnosti. Iako dijete posjeduje muzičke potencijale i aktivan je učesnik u sopstvenom muzičkom razvoju, veoma je važan pravovremeni i stimulativni uticaj sredine. Muzičke aktivnosti u predškolskim ustanovama treba da budu brižljivo planirane i prate interesovanje i razvoj svakog djeteta. Pratiti muzičku aktivnost djeteta znači uočiti inicijativu, kako: doživljava, pjeva, igra (pleše), kreativno izražava. U muzičkim aktivnostima kroz igru dijete upoznaje svoje mogućnosti, stvara sopstveni način muzičkog izražavanja i reprodukovanja, izražava osjećanja, potrebe, interesovanja i kreativne mogućnosti. Muzika ima značajnu ulogu u podsticanju kognitivnog, jezičkog, emotivnog, socijalnog i motornog razvoja.

Krajnji ciljevi ovog područja aktivnosti su: razvijanje muzikalnosti, stvaranje pozitivnog odnosa prema muzici, sudjelovanje u individualnom i grupnom muziciranju i oblikovanju muzičkog ukusa.

2. Ciljevi

Otkrivanje i ovladavanje sobom

Dijete:

- uočava i doživljava različite zvukove i tonove;
- usvaja i reprodukuje brojalice i jednostavne pjesme;
- izražava muzički doživljaj (pokret, likovne aktivnosti, razgovor);
- prepoznaje pravilno odsvirane ili otpjevane pjesme (melodije);
- kreativno se izražava kroz muzičke aktivnosti;
- muzički se izražava sviranjem na dječjim instrumentima;
- razvija samopuzdanja pri javnim nastupima.

Razvijanje odnosa i izgrađivanje saznanja o drugima

Dijete:

- upoznaje raznovrsnost muzičkog izražavanja druge djece i odraslih;
- poštuje pravila kolektivnog muziciranja (pjevanje, sviranje i igranje uz muziku);
- proširuje muzičko iskustvo slušanjem različitih vrsta muzike (instrumentalne, vokalne) u izvođenju djece i odraslih.

Upoznavanje svijeta i izgrađivanje znanja o njemu

Dijete:

- upoznaje se sa muzičkim instrumentima;
- upoznaje se sa tradicionalnom i umjetničkom muzikom;
- upoznaje se sa muzičkom kulturom Crne Gore.

3. Tipovi aktivnosti

Životno-praktične i spontane aktivnosti

Ove aktivnosti obuhvataju:

- slušanje različitih vrsta muzike: umjetničke (vokalne, instrumentalne, vokalno-instrumentalne), tradicionalne i zabavne;
- učenje i interpretacija brojlica i pjesama (minimum trihord – tri tona);
- korišćenje melodija kao najave određenih aktivnosti;
- izvođenje jednostavnih pokreta i kretanja uz muziku.

Specifične aktivnosti

Ove aktivnosti obuhvataju:

- uvježbavaju korektno sviranje na dječjim instrumentima;

- uvježbavanje da pjevaju intonativno precizno;
- uvježbavanje i izvođenje jednostavnih plesnih, tradicionalnih i umjetničkih igara.

Kompleksni tipovi aktivnosti

Kompleksne aktivnosti podrazumijevaju:

- uvježbavanje muzičko-scensko-plesnih cjelina;
- uvježbavanje tradicionalnih muzičko-scensko-plesnih cjelina;
- uvježbavanje programa za javne nastupe;
- praćenje kulturnih dešavanja: pozorišne predstave, koncerti;
- posjete muzičkoj školi.

4. Metodska uputstva

Muzika ima motivišuću funkciju i podsticajno djeluje na raznovrsna iskustva učenja i razvijanje čitavog spektra sposobnosti i vještina, uz to omogućuje učenje kroz igru, zabavu i zadovoljstvo. Muzičko obrazovanje za djecu od 3 do 6 godina treba da obuhvata tri komponente aktivnosti: slušanje, pjevanje i pokret.

Rano oblikovanje navike slušanja muzike, njegovanje muzičkog opažaja i razvijanja sposobnosti estetskog procjenjivanja i izražavanja povećava opštu osjetljivost djeteta kada je u pitanju estetska vrijednost. Djeci predškolskog uzrasta slušanje muzike predstavlja zadovoljstvo, zato im je potrebno pružiti bogat muzički sadržaj.

Djeca koriste sopstveno tijelo za praćenje muzike, a potom eksperimentišu sa različitim namjenskim i pravljenim instrumentima, koji je potrebno da budu dostupni, kako bi ih spontano koristila kad za to izraze želju. Time razvijaju svjesnost o različitim zvukovima, ritmovima i kreiraju njihove zvukove na dječjim instrumentima, uz to važno je omogućiti da slobodno odgovaraju na muziku kroz pokret i gest.

Djeca predškolskog uzrasta rado učestvuju u muzičkim aktivnostima kao što je pjevanje, uz to brzo usvajaju pjesme i uživaju u njihovom reprodukovanju. Važno je napomenuti da imaginacija i kreativnost predstavljaju neodvojivu komponentu muzičkih aktivnosti, tako da važno da spontano muzičko i zvučno izražavanje bude stimulirano tokom cijelog predškolskog razdoblja. Ne treba insistirati na formalnim strategijama podučavanja, na štetu intuitivnog reprezentovanja muzike – dječje komponovanje i improvizovanje. Muzičko stvaralaštvo djece se razvija kroz male "muzičke razgovore", stvaranje brojlica, vokalnih kratkih melodija, instrumentalne kratke fraze za izvođenje na posebno napravljenim instrumentima, udaraljka i sl.

Muzika, takođe, predstavlja vedru osnovu za raznovrsne aktivnosti koje se odvijaju u predškolskim ustanovama tokom dana. Muzika se može upotrijebiti u uspostavljanju dnevnih rutina, reda, opuštanja, najavlivanja drugih aktivnosti, npr. pjesme dobrodošlice u vrtić, pjesme kao pratilac određenih fizičkih i rekreativnih aktivnosti, kao znak da je došlo vrijeme predviđeno za odmor, obavljanje nekih dnevnih rutinskih radnji ili za odlazak kući.

Važno je koristiti muziku i muzičko izražavanje kao način izražavanja različitih emocionalnih doživljaja djece i time podsticati emocionalno opismenjavanje još od najranijeg uzrasta koristeći muziku kao medijum.

Podržavajući inicijativu djece, vaspitač/vaspitačica treba da osmisli muzičke aktivnosti kao izraz dječijih potreba i interesovanja. Potrebno je uspostaviti balans između oblika rada koje iniciraju djeca i onih koje iniciraju odrasli. Svojom permanentnom podrškom, vaspitač/vaspitačica kod djece osnažuje samopouzdanje pri izvođenju nekih radnji kao što su sviranje, pjevanje, prateći pokreti.

Resursi za realizaciju

Nastava se izvodi u odgovarajućem većem, osvjetljenom i zvučno izolovanom prostoru, u kome treba da budu, pored standardnih učila:

- klavir (pijanino, sintisajzer, klavir-knjiga itd.),
- Orfov instrumentarijum (5 do 10 kompleta),
- audio-vizuelna sredstva (kompjuter, TV, CD-plejer, DVD plejer, zvučni stub...),
- muzička literatura,
- fonoteka.

IV JEZIČKE I GOVORNE AKTIVNOSTI

1. Uvod

Govor je osnovno sredstvo za uspostavljanje komunikacije, samoizražavanja i razvoja. Proces usvajanja i razvijanja govora odvija se u svakodnevnim životno-praktičnim i u posebno planiranim aktivnostima. Govor se usvaja i razvija kroz aktivnu jezičku praksu.

2. Ciljevi

Otkrivanje i ovladavanje sobom

Dijete:

- proširuje i obogaćuje riječnik;
- izražava želje i potrebe kroz upotrebu odgovarajućih riječi;
- razvija fluentnost u jezičkom izražavanju;
- funkcionalno upotrebljiva i razumije značenja priloga;
- razvija sposobnost jasnog i razumljivog iskazivanja sopstvenih postupaka, iskustava, doživljaja i ideja;
- razvija govorno stvaralaštvo;
- usvaja vještine kulturnog ponašanja (persiranje, molim, hvala, izvolite i slično);
- usvaja vještine tečnog, razgovjetnog i razumljivog govora.

Razvijanje odnosa i izgrađivanja saznanja o drugima

Dijete:

- razvija sposobnost uspostavljanja funkcionalne, dvosmjerne, verbalne komunikacije sa drugima;
- razvija sposobnost aktivnog slušanja;
- razvija fluentnost izražavanja pri javnim nastupima pred grupom djece i odraslih;
- usvaja različite oblike neverbalne komunikacije;
- primjenjuje vještine kulturnog ponašanja u ophođenju sa drugima;
- primjenjuje vještine tečnog, razgovjetnog i razumljivog govora u komunikaciji sa drugima.

Otkrivanje svijeta i izgrađivanje znanja o njemu

Dijete:

- usvaja nazive predmeta i pojava iz neposrednog okruženja;
- opisuje, objašnjava predmete, događaje i pojave iz neposrednog okruženja;
- traži odgovore o pojavama i procesima iz svijeta koji ga okružuje;
- uočava i iskazuje razlike i sličnosti između predmeta i pojava koji ga okružuju;
- upoznaje se sa jednostavnim, narodnim i umjetničkim vrstama književnosti (bajke, brzalice, basne, recitacije, priče, razbrajalice, zagonetke i slično).

3. Tipovi aktivnosti

Životno-praktične i spontane aktivnosti

Svakodnevni boravak djeteta u vrtiću treba koristiti za aktiviranje funkcionalne upotrebe jezika. Najpogodnije za to su životno-praktične situacije u kojima dijete treba da je u aktivnoj komunikaciji i interakciji sa odraslima i djecom, što je od posebnog značaja da dijete ovlada govorom.

Navešćemo neke:

- razgovor o pravilima koja postoje u vrtiću;
- učešće djece u procesu donošenja pravila ponašanja u radnom prostoru;
- komunikacija sa odraslima prilikom hranjenja, oblačenja, svlačenja itd.;
- imenovanje predmeta koje svakodnevno koriste (pribor za jelo, igračke itd.);
- imenovanje pojava iz neposrednog iskustva;
- učestvovanje u donošenju odluka o izboru teme iz svakodnevnog života i rada;
- uvježbavanje izgovaranja riječi, glasova i glasovnih skupova,
- prepoznavanje da se neki glasovi ponavljaju više puta u riječi;
- postavljanje pitanja o svakodnevnim situacijama u komunikaciji sa odraslima i sa djecom;
- spontano pričanje o svojim doživljajima i dešavanjima u vrtiću i van njega;
- vođenje razgovora sa vaspitačem/vaspitačicom o tome šta ih interesuje, šta žele, opisivanje svakodnevnih događaja i iskustva;
- razgovor djece i vaspitača/vaspitačice o tome šta su vidjeli, doživjeli i zapazili prilikom dogovorenih šetnji i posjeta ...

Specifične aktivnosti

U vrtiću se organizuju i specifične aktivnosti koje se realizuju posebno ili u kombinaciji s drugim tipovima aktivnosti. Ovim aktivnostima želi se podstaći komunikativna, informativna i simbolička funkcija govora. U tom cilju organizuju se:

- neverbalne igre: igre oponašanja, igre prepoznavanja, uočavanja i imenovanja;
- igre u kojima kombinuju verbalnu i neverbalnu komunikaciju: igre gegalice, tašunaljke, cupaljke, uspavanke, brojalice...;
- pričanje, vođenje razgovora o događajima, doživljajima, crtanim i dječjim filmovima, bajkama, basnama, pozorišnim predstavama;
- razglednje, imenovanje i opisivanje predmeta i radnji razglednjem slikovnica, fotografija, časopisa, dječjih (ilustrovanih) knjiga, dječjih enciklopedija;
- igre slušanja, došapni, prenošenja poruka, slušanje para;
- igre za bogaćenje dječijeg rječnika, kroz uvođenje novih riječi, traženje novih riječi za određene predmete;
- gledanje dječjih filmova, crtanih filmova, pozorišnih komada, u izvođenju djece ili odraslih;
- slušanje bajki, priča sa kasete;
- pričanje – prepričavanje događaja, doživljaja, priča, bajki, basni, crtanih filmova, pozorišnih predstava;
- recitovanje umjetničkih, narodnih i dječijih stihova i pjesmica;
- organizovanje dramatizacija priča, bajki, basni, igrokaza.

Kompleksne aktivnosti

Govorne aktivnosti u kombinaciji sa ostalim tipovima aktivnosti iz različitih područja čine kompleksne aktivnosti. One obično traju duže, neprekidno ili s prekidima u fazama, realizuju se u saradnji sa roditeljima i drugima. Najčešće su to radnje vezane za:

- stvaranje slikovnica, dječijih časopisa, stripova;
- formiranje biblioteke, individualne, grupne ili u vrtiću;
- izrada scenskih djela, dramatizacija tekstova iz dječije književnosti i javno predstavljanje pred grupm djece i/ili odraslih;
- izrada panoa za roditelje različitog karaktera: informativnog, obavještajnog;
- korišćenje i izrada foto priča praćenih tekstom;
- organizovanje radionica za popravku slikovnica, igračaka, lutki, maski...;
- snimanje različitih aktivnosti djece, vaspitača, roditelja na audio i video kasetama.

4. Metodska uputstva

Govor je socijalna kategorija i najbolje se uči upotrebom – komuniciranjem. Treba koristiti svakodnevne životno-praktične situacije kao prirodan okvir za razvoj komunikacije, a realizacija planiranih aktivnosti treba da bude sastavni dio sa

ostalim aktivnostima bez naročitog podučavanja, već sa ciljem podsticanja na korišćenje ili upotrebu ponuđenog.

Vaspitač/vaspitačica treba da:

- obezbjeđuje prijatnu podsticajnu atmosferu u kojoj djeca rado komuniciraju, družeći se ili igrajući govorne igre;
- organizuje prostor za govor i komunikaciju tako da je zaklonjen i dovoljno otvoren i privlačan za djecu;
- posmatra, prati, upoređuje, tumači reakcije djece i podstiče ih, postavlja pitanja sa novim, težim zahtjevima;
- utvrđuje stepen komunikacijskih sposobnosti djece i planira grupne i individualne aktivnosti;
- bira sadržajna sredstva koja su bliska djeci – njihovim interesovanjima i mogućnostima;
- omogućava djeci da govore o svojim iskustvima, sluša ih, prati pogledom, postavlja razumljiva pitanja;
- organizuje situacije u kojima dijete može da govori pojedinačno ili da komunicira sa većim ili manjim grupama;
- partner je u komunikacijskim aktivnostima i koristi različite verbalne i neverbalne podsticaje da ohrabri dijete;
- u radnoj sobi je model jasnog, laganog, razgovjetnog, preciznog govora;
- postavlja otvorena pitanja i pravovremeno odgovara na dječija pitanja;
- obezbjeđuje različite situacije u vrtiću ili van njega sa različitim govornim partnerima: stari-mladi, poznati-nepoznati, sa ljudima različitih zanimanja;
- uvažava individualne govorne mogućnosti svakog djeteta, ima razumijevanja za razvojne teškoće na putu ovladavanja govorom i posebno strpljivo radi sa djecom koja zaostaju u govornom razvoju;
- poštuje i karakteristike i lokalnog govora djeteta i roditelja, strpljivo i pažljivo nudeći im riječi kljiževnog govora;
- podstiče stvaralački rad, njeguje istraživačke sklonosti, organizuje govorne radionice i podstiče rješavanje problem situacija;
- ohrabruje i podstiče ostalu djecu u realizaciji specifičnih aktivnosti.

V MATEMATIČKO-LOGIČKE AKTIVNOSTI

1. Uvod

Susret sa matematičkim i problemskim aktivnostima počinje već od prvih saznanja o sebi i svijetu oko sebe. Prvi kontakti sa predmetima u okruženju, svojim tijelom i sredinom, podstiču razvoj matematičkog mišljenja. Dijete počinje da uočava, prebrojava, upoređuje, razvrstava, grupiše, premjerava, imenuje, opisuje, označava simbolima... Otkrivajući odnose u svijetu oko sebe i svoje odnose sa okolinom, dijete razvija misaone sposobnosti, razvija racionalan pristup rješavanju problema, upoređuje načine rješavanja problema i upoređuje rezultate.

U procesu razvijanja početnih matematičkih pojmova primarnu ulogu ima praktična, verbalna i misaona aktivnost samog djeteta. Ove pojmove dijete može izgraditi

samo apstrahujući iz vlastitog iskustva. Jedino ono samo sebi može da otkrije oblike predmeta, kvantitativne i prostorne odnose, da ih apstrahuje i istovremeno da izgrađuje logičko-matematičke strukture. To mu niko ne može prenijeti, taj je proces postepen, relativno spor, ali on se može i ubrzati ako se djetetu obezbijedi odgovarajuće iskustvo, kako u pogledu kvantiteta tog iskustva tako i u pogledu kvaliteta. Zato proces razvoja početnih matematičkih pojmova mora biti proces aktivnog konstruisanja znanja, proces stalnog razvoja kognitivnih struktura. Što je iskustveni materijal bogatiji, adekvatniji je i dati pojam.

Matematika je vezana za svakodnevni život, te je pri kultivisanju djetetovog duha i intelekta nezamjenljiva. Prema tome, ona je sastavni dio djetetovog života.

Ovakve situacije spontano se pojavljuju u životu djece i mogu biti koristan povod i motiv za sticanje kompleksnih iskustava i saznanja.

Sa navedenim aktivnostima dijete se susreće u vrtiću. Svakodnevne aktivnosti treba da podstaknu razvijanje spretnosti, iskustva inicijative i vještina za stvaranje primjenljivih matematičkih znanja.

Primjenom matematičkih aktivnosti, treba podsticati izazove za rješavanje praktičnih problema i situacija i ohrabriti dijete da bude istrajno i kreativno. Za sadržaje koji će biti korišćeni za analiziranje, procjenjivanje i upoređivanje mogu se upotrijebiti različiti predmeti, pojave i materijali.

2. Ciljevi

Otkrivanje i ovladavanje sobom

Dijete:

- upoznaje i imenuje predmete i pojave iz neposredne okoline; razvija opažanje, pažnju, pamćenje i mišljenje;
- uočava sličnosti i razlike, razdvaja bitno od nebitnog, strukturira sopstveno iskustvo;
- razvija sposobnost shvatanja i primjene znakova i simbola kojima se predstavljaju stvari i pojave;
- razvija sposobnost uočavanja vremenskih intervala i relacija;
- razvija sposobnost uočavanja i percepcije prostora i razumijevanje prostornih relacija u odnosu na sebe;
- razvija vještine rješavanja problema koristeći više pristupa i mogućnosti;
- razvija vještinu upoređivanja veličina po suprotnostima.

Razvijanje odnosa i izgrađivanje saznanja o drugima

Dijete:

- stiče vještinu saradnje sa drugom djecom i sa odraslima u rješavanju različitih problemskih situacija i njihovo procjenjivanje sa aspekta zajednički dogovorenih kriterijuma;
- sluša i uvažava mišljenja drugih i razvijanje nezavisnosti sopstvenog mišljenja;

- učestvuje u organizovanju aktivnosti za veću grupu djece;
- razvija sposobnosti otkrivanja i razumijevanja odnosa među predmetima, pojavama, osobama itd.

Otkrivanje svijeta i izgrađivanje saznanja o njemu

Dijete:

- razvija sposobnost uočavanja i razumijevanja znakova i simbola iz neposredne sredine (imena ulica, saobraćajni znaci, mape, planovi i sl.);
- učestvuje u životnim situacijama u kojima je potrebna primjena matematičko-logičkih znanja;
- upoznaje se sa tradicionalnim igrama i igračkama koje podstiču intelektualni razvoj.

3. Tipovi aktivnosti

Životno-praktične i spontane aktivnosti

Matematika je vezana za svakodnevni život, te je pri kultivisanju djetetovog duha i intelekta nezamjenljiva. Prema tome, ona je sastavni dio djetetovog života. Za ostvarivanje ciljeva potrebno je organizovati različite aktivnosti kroz interakciju sa drugima.

Prethodno navedeni ciljevi se mogu realizovati kroz sljedeće predložene aktivnosti koje će vaspitač/vaspitačica prilagoditi aktuelnoj temi, interesovanjima djece, raspoloživim sredstvima, prostoru, mogućnostima djece....:

Podstičući prirodnu radoznalost djece, uz posmatranje objekata u neposrednoj okolini i manipulisanje poznatim predmetima i materijalom, obraćati pažnju djece na njihove osobine (boju, veličinu, namjenu i sl.).

Kroz raznovrsne aktivnosti, a naročito kroz igru, obraćati djeci pažnju na razlike među predmetima (veličina, boja, oblik). U manjim grupama predmeta uočavati i izdvajati one koji su po nečemu slični.

Motivisati djecu da simbolima označavaju svoje stvari u okolini (simbol na krevetiću, torbici).

Uočavati, posmatrati i imenovati prirodne grupe predmeta i pojava kao što su hrpe lišća, kamenje, jato ptica, buket cvjetova, gomila grana itd.

U igri ili u praktičnoj djelatnosti stavljati elemente u ograničen prostor (obruč, tanjir, korpicu i sl.)

U prirodnim nenametnutim situacijama obraćati pažnju djece na broj nečega što predstavlja njihovo blisko, neposredno iskustvo (dvije ruke, dvije noge, dva džepa, jedna vrata i sl.). Nenametljivo imenovati broj. U strukturiranoj sredini stavljati djecu u situaciju da stvaraju skupove (jedan cvijet, dva cvijeta, više cvjetova, jedna

dugačka traka i dvije dugačke trake i sl.). Bez forsiranja izrađivati pojam prirodnog broja „jedan“, „dva“, „tri“, „četiri“ i „pet“.

Uzimajući kao mjeru dio tijela ili slično, stvarati u igri situacije u kojima će djeca zaključivati da rezultat mjerenja zavisi od onog ko mjeri: (korak vaspitača/vaspitačice je duži od dječijeg, pa je i rezultat mjerenja različit).

Uočavanje veličine predmeta vršiti u svim svakodnevnim aktivnostima.

Uočavati predmete raznih „geometrijskih“ oblika (blokovi iz geometrijskih garnitura, CD-ovi, dugmad, broševi, saobraćajni znaci) kod kojih je debljina slabo izražena, a površine ravne.

Specifične aktivnosti

Specifične aktivnosti su vezane za prirodu oblasti.

Stvaranje grupa predmeta na osnovu različitih kriterijuma (potpunije razvijanje saznanja o pripadanju odnosno nepripadanju nekog predmeta – elementa datoj grupi/skupu).

Razvijati interes za kvantitativne odnose: uočavati i izdvajati „1“ „više“ i „mnogo“ predmeta, izrađivati razumijevanje pitanja „koliko“ i formirati pojmove „jedan“, „više“ (više od 1), „puno“(mnogo), „nijedan“; razvijati pravilnu upotrebu riječi „jedan“ i „mnogo“.

Upoređivati dva skupa koji imaju isti broj elemenata procjenjivanjem od oka i postupkom pridruživanja. U sljedećoj fazi dodavanjem još jednog elementa samo jednom skupu od ekvivalentnosti stvarati neekvivalentnost i konstatovati odnos.

Upoređivati ekvivalentne skupove pri čemu su elementi jednog izrazito veći od elemenata drugog skupa i naglašavati tu ekvivalentnost (velikih lutaka ima isto toliko – znači jednako – kao i malih). Upoređivati skupove čiji su elementi različito raspoređeni i putem pridruživanja utvrđivati njihovu ekvivalentnost.

Formiranje pojmova „jednako“, „manje“, „više“.

Zapažati brojnu jednakost skupova koje čine predmeti različiti po veličini.

Uočavanje i imenovanje prostornih odnosa kad je predmet u mirovanju, i to: odnosi „...je gore...“, „...je dolje...“, „...je ispred...“, „...je iza...“, „...je ispod...“, „...je iznad...“ „...je pored...“

Određivanje veličine, uočavanje sličnosti i razlika, izdvajanje pojedinih svojstava predmeta (veličina, boja, oblik, upotreba).

Ređati predmete u rastuće i opadajuće nizove na osnovu razlika u pogledu datog svojstva (veličina, debljina, boja, oblik), nalaziti dijelove niza koji nedostaju, otkrivati početak i kraj niza.

Klasifikacija i grupisanje predmeta i opisivanje zajedničkog svojstva, pronalaženje izuzetaka koji ne odgovaraju nijednoj grupi.

Podsticati oslobađanje djece od uticaja neposredne percepcije na procjenu kvantitativnih odnosa i razvijati posredne, zrelije načine procjenjivanja.

Uočavanje i imenovanje geometrijskih oblika i tijela (krug, trougao, kvadrat, valjak, lopta, kocka...).

Prepoznavanje vremenskih intervala na osnovu orijentira u svakodnevnom životu: dan-noć, jutro-veče, podne, dani u nedelji, godišnja doba.

Iskustvo manipulisanjem, upoređivanjem i provjeravanjem i saznanja o mjernim jedinicama dužina-širina; mjeri dužinu od oka, pedljom, stopom, korakom, kanapom i standardnom mjernom jedinicom metrom; mjeriti težinu postupkom praktične radnje: lako-teško, upoređivanjem i razumijevanjem razlike strukture materije koja se mjeri (kamen, gvožđe, drvo, plastika, vuna, pijesak, brašno, pahuljice, stiropor).

Kompleksni tipovi aktivnosti

Ovo je kombinacija aktivnosti koje potiču iz više različitih oblasti i veliki dio realizacije ove oblasti treba da bude utkan u sve druge aktivnosti koje zahtijevaju intelektualne sposobnosti.

Postepeno razvijanje pažnje, istrajnosti, urednosti i odgovornosti.

Kroz likovni izraz predstaviti okolinu.

Rješavanjem zagonetki otkrivati i pravilno imenovati predmete i pojave iz okoline.

Upoznavati se sa pojmovima: red, kolona, grupa, hrpa, gomila, jato, krdo, stado, čopor.

Usvajati pjesme i recitacije o brojevima.

U okviru likovnih aktivnosti dijete ima priliku da procjenjuje veličinu onoga što je nacrtano, dužinu linije, količinu vode i boje, nijanse boja, proporciju.

Kroz realizaciju muzičkih aktivnosti poput brojanja plesnog koraka (jedan naprijed – dva nazad), udaranja ritma, određivanja na koju se stranu treba okrenuti, visine, dužine i jačine tona podsticati razvoj matematičkih sposobnosti.

U toku rada u drugim vaspitno-obrazovnim oblastima (na primjer, fizičkom vaspitanju) ne pokazivati samo pokrete nego imenovati i pravac kretanja (naprijed, nazad), položaj u koji se stavlja rekvizit (ispred sebe, na glavu i sl.), kojom rukom ili nogom se čini pokret. U okviru likovnog vaspitanja takođe predstavljati i imenovati prostorne odnose (obojiti prostor između cvjetova zelenom bojom i sl.)

U realizaciji fizičkih aktivnosti djeca se ređaju u formacije, parove, mjere dužinu skoka, brzinu, provizorno procjenjuju daljinu, dubinu i visinu.

Posmatranje objekata u neposrednoj okolini i manipulisanje poznatim predmetima i materijalom obrađati pažnju djece na njihove osobine, boju, veličinu, namjenu.

Crtanje šablonima, slaganje žetona u obliku kruga, trougla, kvadra i nalepljivanje istih u raznim veličinama (praviti interesantne slike – sunce, maca, meda, pile, čovjek...) na različitim podlogama.

4. Metodska uputstva

Realizacija postavljenih ciljeva treba da se odvija po svim centrima interesovanja i da bude u korelaciji sa ostalim područjima aktivnosti. Tokom vaspitno-obrazovnog rada djeci treba omogućiti da što više istražuju i na taj način dolaze do saznanja (ovladaju vještinama). Matematičke aktivnosti treba da podstaknu primjenu različitih strategija za rješavanje problema. Dijete ima urođenu motivaciju da uči i saznaje.

Uči kad za to ima lični razlog i kada ono što uči za njega/nju ima značenje. Učenje je proces izgrađivanja a ne usvajanja znanja. Za dijete je igra, kao oblik interakcije, posebno značajna aktivnost i specifičan i efikasan oblik učenja. Proces učenja kod predškolske djece jeste specifičan – učenje je često ograničeno kontekstom dešavanja, usputno i slučajno, manje svjesno, sa manjim sposobnostima verbalizovanja, skromnijim mogućnostima logičkog zaključivanja, ali sa velikim mogućnostima pamćenja u svim situacijama i tokom cijelog dana.

Zato je potrebno da vaspitač/vaspitačica prihvata dječije greške kao komponente u podsticanju napredovanja djece. Za svako rješenje problema vaspitač/vaspitačica mora djetetu pružiti podršku (verbalne i neverbalne nagrade).

Vaspitač/vaspitačica:

- kod djece podstiče unutrašnju motivaciju aktivnostima koje su im zanimljive, ali ne i previše lake;
- dijete stavlja u poziciju da opaža, upoređuje, imenuje, otkriva, opisuje, ispituje, izdvaja, rastavlja, sastavlja;
- organizuje sredinu čiji su sadržaji usmjereni životnim situacijama i razvojem individualnih sposobnosti;
- stvara podsticajnu sredinu u kojoj će dijete da uči oslanjajući se na sopstvena iskustva i saznanja;
- stavlja dijete u situacije u okviru kojih radi samostalno, postavlja pitanja, istražuje, rješava problemske situacije koje treba da imaju dovoljno poznatih elemenata i moraju biti malo iznad djetetove sposobnosti kako bi dijete stimulisali da otkrije način mogućeg rješavanja;
- mora biti sposoban/na da pojedinačan problem uprosti ili usloži, zavisno od nivoa sposobnosti djece;
- podstiče proces razumijevanja pojmova i razvija sposobnosti, a radost otkrića prepušta djeci;
- ima na umu da djeca ponekad imaju iskustva sa određenim stvarima ili pojmovima ali ne znaju naziv (npr. skup, elemenat skupa...) . S druge strane „nauče“ određeni broj „pojmovā“ iako zapravo ne znaju da ih koriste ili nemaju formiran pojam (npr. brojevi);

- budi potrebu za sticanjem novog iskustva ili sličnog, već poznatog saznanja (pronalaženje grešaka, lavirint);
- omogućava djetetu da uči na njemu svojstven način, usklađen sa njegovim mogućnostima;
- omogućava djeci da za rješavanje jednog, istog problema koriste različite materijale i puteve;
- pažljivo daje uputstva, postavlja pitanja koja su jasna i određena, daje kratak i jasan odgovor, ne rješava problem umjesto djece, nije ni previše sugestivan/na ni previše pasivan/na;
- iste problemske situacije se mogu rješavati na praktičnom planu, na modelu, uz pomoć simboličkog predstavljanja. Vaspitač/vaspitačica će određeni problem uprostiti ili usložniti zavisno od mogućnosti djece.

VI SOCIJALNE AKTIVNOSTI I SAZNAJNA U OKVIRU SOCIJALNO-EMOCIONALNOG RAZVOJA

1. Uvod

Dijete je dio socijalnog konteksta unutar kojeg živi, raste i djeluje. Tempo individualnog razvoja je pod uticajem socijalnog okruženja.

Ulazeći u svijet odraslih, dijete uči da se društvo u kome odrasta sastoji od mnoštva uloga, društvenih grupa i pravila koja vladaju unutar njih.

Da bi postala dio zajednice u kojoj žive, djeca moraju uspostavljati veze sa drugima i postajati članovi različitih grupa. Zato ih moramo učiti kako da, slijedeći svoj lični razvoj, bogate svoju sposobnost stupanja u odnose sa drugima i sposobnost ulaženja u interakcije sa sredinom.

2. Ciljevi

Otkrivanje i ovladavanje sobom

Dijete:

- razvija proces separacije od roditelja i usmjerava se prema vaspitaču/vaspitačici,
- napušta egocentričnu poziciju,
- uči da odlaže i zadovoljava svoje potrebe na socijalno prihvatljiv način u skladu sa uzrastom (postepeno napušta princip zadovoljstva u skladu sa principom realnosti),
- razvija svoja osjećanja i potrebe, ispoljava ih i upoznaje ih na verbalan i neverbalan način,
- uči razumijevanje tuđih osjećanja i potrebe na neverbalan i verbalan način,
- razvija sposobnost da obrazloži određeni izbor,
- suočava se sa svojim frustracijama i načinima njihovog prevazilaženja,
- istražuje svoje granice kao i svijet oko sebe,
- koristi se simboličkom igrom i prostom imitacijom kako bi na taj način ovladavalo realnošću, realnim odnosima i svojim očekivanim potrebama.

Razvoj socijalno-emocionalnih odnosa i saznanja o drugima

Dijete ima potrebu da učestvuje u igri i kolektivnim aktivnostima i uči ulogu odraslih u svom životu. Tako ono razvija socijalne kompetencije, odnosno sposobnost efikasne komunikacije, razumevanja sebe i drugih, prihvatanja moralnih normi, emocionalne regulacije i prilagođavanja normama.

Dijete:

- razvija socijalne i kulturne vještine koristeći se jezikom,
- uči da svoja osjećanja izražava riječima,
- otkriva značenje govora tijela u razumijevanju sopstvenih i tuđih osjećanja,
- razvija afirmativan odnos među djecom i odraslima,
- razvija osjećanja prema drugima,
- razvijaju iskustvo sopstvenog emocionalnog izbora u druženju,
- uči pregovaranje u socijalnim situacijama (da se igra pravilno i pošteno),
- uči pravila kao i posljedice njihovog kršenja,
- ovladava efikasnom saradnjom u zajedničkim aktivnostima,
- preferira djecu koju prihvata za druženje,
- počinje shvatati značaj društvenog odbacivanja najčešće kroz pravila igre,
- uči da dijeli sa drugima,
- prepoznaje osjećanja drugih,
- podržava i oponaša važne odnose,
- razvija polni identitet i radoznalost prema seksualnim razlikama,
- razumije ulogu odraslih u svom životu,
- razvija vještine i znanja o komunikacijskim mogućnostima (likovna komponenta, grafička, verbalna, komunikacija kroz gestove i mimiku kao i znanja o drugim tehnološkim mogućnostima).

Otkrivanje svijeta i izgrađivanje znanja o njemu i socijalnih kompetencija

Da bi djeca mogla da sarađuju sa okolinom, postepeno razumiju sebe i svoju okolinu, utiču na nju i kasnije je aktivno mijenjaju, moraju upoznati bliže društveno okruženje, a istovremeno steći uvid u svoje prirodno okruženje i širu društvenu sredinu .

Dijete:

- razvija samopoštovanje i poštovanje prema drugima,
- prihvata različitosti kao mogućnost učenja i pozitivnog emocionalnog i socijalnog iskustva,
- usvaja pravo jednakih mogućnosti za svu djecu bez obzira na njihove fizičke, emocionalne, mentalne, etničke, vjerske, socijalne i kulturne različitosti,
- prihvata u svom ponašanju različitosti kao dio svakodnevne realnosti,
- razvijaju empatiju, odnosno suosjećanja prema drugome,
- uči da konflikte rješava na kreativan način,
- proširuje iskustva i produbljuje razumijevanje društvene i kulturne stvarnosti,
- upoznaje različite uloge koje ljudi i institucije društva imaju i otkriva da ono što osoba zapravo jeste često biva različito od onoga što joj određena uloga nameće,
- upoznaje i usvaja pravila zajedničkog življenja u grupi, u predškolskoj ustanovi i u drugim društvenim grupama,

- shvata osnovne društvene pojmove i pojave (rad, igra, novac, brak, roditeljstvo, rađanje),
- upoznaje svoju i druge kulture i civilizacije (životne navike, tradicije, vjerovanja, običaje, praznike...), što pruža osnovu za poštovanje različitosti i za međusobnu toleranciju,
- uočava da se ljudi i okolina, društvo i kultura mijenjaju s vremenom,
- razvija sposobnost prosuđivanja i odlučivanja u skladu sa uzrastom i individualnim razlikama,
- uči da odlaže zadovoljenje svojih potreba,
- razvija vještine samopomoći.

3. Tipovi aktivnosti

1. Životno-praktične i spontane socijalne vještine i aktivnosti

Svaka situacija u predškolskoj ustanovi, počev od momenta kada roditelj ulazi sa djetetom u vrtić, pa do momenta kada dolazi po njega i preuzima ga od vaspitača/vaspitačice, jeste situacija u kojoj dijete stiče nova emocionalna iskustva, socijalna iskustva i znanja, kao i moralne stavove, kroz učešće u različitim socijalnim aktivnostima koje se baziraju na prethodnom iskustvu i znanju.

Upoznavanje novog djeteta sa vaspitačem/vaspitačicom na način koji ide u susret dječijim potrebama.

Pružiti sigurnosti djetetu da ono može u svakom momentu biti otvoreno prema odraslom.

Podsticati dijete da postavlja pitanja time što će na njih dobijati primjerene odgovore.

Omogućiti djetetu da se upozna sa prostorom da bi se osjećalo prijatno.

Dijete uči kako se uključiti u grupu.

Demonstriranje verbalnih i neverbalnih znakova prihvatanja, njihovo razumijevanje i korišćenje u toku grupne aktivnosti.

Učešće u spontanim razgovorima po pitanjima vlastitog postojanja, rođenja, smrti, životnim ciklusima, razgovor o imenima (da li volim svoje ime ili svoj nadimak).

Kroz grupne igre razvijati prihvatajući i podsticajan odnos prema djeci i odraslima.

Podsticanje i korišćenje pravila ponašanja.

Razvijamo odnose međuzavisnosti: ne možemo jedni bez drugih u igrama, sportskim aktivnostima, umjetničkim kreacijama.

Spontano nastale probleme u interakciji djece i odraslih možemo koristiti da pokažemo modele kreativnog rješavanja sukoba i pružanja mogućnosti traženja alternativa u datim situacijama.

Stvaranje uslova da dijete svoje potrebe zadovolji na primjeren način kroz nekonfliktnu komunikaciju, poštovanje pravila i uloga.

Učenje poštovanja granica (šta se očekuje od djeteta, a šta od vaspitača/vaspitačice, odnosno šta je moja, a šta tvoja uloga).

Stimulaciju izražavanja osjećanja i prepoznavanja osjećanja.

Podsticati sve modele socijalno prihvatljivog ponašanja među djecom i odraslima jer oni služe kao modeli poistovjećivanja.

Kanalisanje tzv. loših osjećanja na socijalno prihvatljiv način (reci da se čuješ, a nemoj da vrištiš).

Sprječavanje bilo koje vrste konflikta razdvajanjem djece i naknadnim objašnjavanjem i pruženjem šanse na „miran način“.

Aktivnosti u kojima dijete sagledava konflikt iz tuđeg ugla i uči promjenu pozicije u konfliktu.

Djeci omogućiti društvene igre kroz koje uči kako da vlada pozicijom gubitnika, ovdje se misli na učenje djeteta kako da prihvati poraz, kako da ga "riješi" i vrati se ponovo u igru.

Djeci je to najlakše pokazati na vlastitom primjeru.

Smatra se da predškolska ustanova treba svojoj djeci da pruži šansu ovladavanja sljedećim socijalnim vještinama:

- prateći spontano odvijanje redovnih aktivnosti u vrtiću: spremanje hrane, čišćenje, opravke polomljenog namještaja i slično, djeca upoznaju specifičnu radnu sredinu koja čini njihovo blisko okruženje;
- kroz svakodnevne spontane kontakte sa zaposlenima u vrtiću djeca se upoznaju sa raznim profesijama: vaspitač/vaspitačica, medicinska sestra, psiholog, pedagog, logoped, kuvar, spremačica, domar, ložič;
- upućivati djecu da se prema prostoru u kojem borave odnose s ljubavlju i potrebom za njegovim urđenjem i tako razvijaju higijensko-radne navike;
- djeca se upućuju na shvatanje značaja međuzavisnosti živog svijeta i okoline;
- učenje praćenja dešavanja u prirodnom i društvenom okruženju i prilagođavanje tim situacijama.

2. Specifične aktivnosti – Strukturirane iskustveno-edukativno aktivnosti

Osnova za izvođenje specifičnih aktivnosti jeste edukativno iskustveni rad čiji je cilj sticanje iskustva i znanja na emocionalnom, saznajnom i socijalnom nivou. Djetetu predškolskog uzrasta treba dati mogućnosti da izgrađuje kooperativne odnose kroz

zajedničke aktivnosti čiji je cilj učešće sve djece koja izvode tu aktivnost. Cilj je da svako dijete ima jednako važnu ulogu u ostvarivanju zajedničkog zadatka. Pri tome treba imati na umu da se ne dopušta razvijanje takmičarske atmosfere: ko je najbolji, najbrži itd, nego se akcenat stavlja na to da svako ima svoj doprinos aktivnosti i da je u tom smislu važan.

U okviru ovog cilja mogle bi se organizovati specifične aktivnosti.

Igranje uloga sa različitim temama (separacija, pravila, drugarstvo, odnos roditelj – dijete, odrasli dijete...).

Pričanje priča uz upotrebu lutki i igračaka koje će pomoći djetetu da odigra svoje konflikte, a odraslima da ih razumije i usmjeri na razvojno prihvatljiv način.

Gluma osjećanja (podsticanje da se pokretom i mimikom odglume zadata stanja i osjećanja); crtanje osjećanja i različitih doživljaja.

Kreirati aktivnosti u kojima djeca uče po modelu (imitacija). Strukturiranje i upotreba pravila nekonfliktne komunikacije na nivou koji dijete može da razumije.

Vaspitači/vaspitačice razgovaraju sa djecom pojedinačno ili u grupi, o problemima koji ih muče, njihovim željama i potrebama, mišljenju o određenim situacijama, tajnama...

U aktivnostima koje se odvijaju u grupi dijete uvježbava: odlaganje svojih potreba, čeka na red, dijeli sa drugima, čeka da vaspitač/vaspitačica bude slobodan/slobodna da mu/joj posveti pažnju, čeka da dođe vrijeme za igre napolju.

Omogućiti djetetu da učestvuje u raznim oblicima dramske igre, gdje će biti u prilici da stavljaajući se u poziciju drugoga, više puta odigra istu problem-situaciju i tako lakše i brže povraća sigurnost i emotivnu stabilnost.

Aktivnosti kooperativne komunikacije (pravljenje zajedničke priče, crtanje zajedničkog crteža, logičke igre, igre memorije, tangram, pazole i sl.).

3. Kompleksni tipovi aktivnosti

Upoznavanje sebe i sticanje socijalno-saznajnih sposobnosti, može se realizovati preko tipova aktivnosti koje potiču iz drugih oblasti:

- likovno-socijalno-saznajne aktivnosti: radovi posvećeni predstavljanju sebe, svojih misli i osjećanja, izrada svog zaštitnog znaka, crtanje tijela na velikom papiru, otiskivanje dijelova tijela, crtanje onoga što je najljepše na djetetu; ja u budućnosti ili u prošlosti;
- vaspitač/vaspitačica pomaže djetetu da prepozna i opiše svoje trenutno raspoloženje uz pomoć muzike koju bira i bojā koje koristi za slikanje;
- jezičko-socijalno-saznajne aktivnosti: čitanje i analiza literarnih djela koja posjeduju likove sa kojima djeca mogu da se identifikuju i steknu neke interakcijske strategije, pravljenje grupne priče, pričanje malih improvizovanih priča iz sopstvenog života, pravljenje intervjua sa članovima porodice, igre slovima i slično;

- organizovanje pozorišnih predstava i priredbi uz puno uvažavanje dječjih ideja u izboru pjesme, pokreta, kostima, scene;
- motoričko-socijalne aktivnosti: zajedničko savladavanje prepreka, formiranje grupa na zadati broj, takmičarske sportske igre i druge koje razvijaju osjećanja pravde, pripadnosti grupi i identifikaciju sa svojom grupom;
- upoznavanje djece sa nekadašnjim načinom života ljudi preko umjetničkih djela iz perioda koji želimo upoznati: slika, knjiga, filmova...

Upoznavanje sa crnogorskom i drugim nacionalnostima preko pjesama i igara koje su im svojstvene.

Saradnja sa društvenim institucijama u cilju otkrivanja i upoznavanja novih uloga u društvu.

4. Metodska uputstva

Dijete određuje tempo upoznavanja i prihvatanja nove sredine pri čemu se odrasla osoba trudi da bude otvorena za različitosti, tolerantna i spremna da kontroliše situaciju prema socijalno prihvatljivim kriterijumima i individualnim potrebama djeteta i roditelja.

Imati fleksibilan stav u odnosu na adaptaciju djeteta u novom okruženju što će zavistiti od individualnih osobnosti djeteta, roditeljskih preporuka oko eventualnih specifičnih porodičnih i drugih okolnosti (odnosi u porodici, zdravstveno stanje ...) kao i faze boravka djeteta u vrtiću.

Prihvatiti djetetovo stanje i osjaćanja.

Olakšati strahove koje dijete ima pri polasku u vrtić na način što će se znati i dati dozvola da se dijete bavi njemu poznatim aktivnostima i isticanjem važnosti njegovog mjesta i uloge u kolektivu.

Prilikom procjenjivanja bilo kojeg dostignuća djeteta, potrebno je oslanjati se na pozitivne aspekte ličnosti, uvijek govoriti šta sve dijete može, u cilju sticanja pozitivnih osjećanja u odnosu na sebe. Podržavajući dijete u onome što je kod njega pozitivno, potenciramo pozitivne osobine i oblike ponašanja, a razvijajući pozitivnu interakciju djetetu ukazujemo poštovanje.

Podršku ostvarujemo osmijehom, dodirima, odobravanjem, pohvalom, bodrenjem, obezbijeđivanjem uspješnog ishoda aktivnosti i sl., a pozitivnu interakciju razvijaćemo i učvršćivati obraćajući se djetetu imenom, dajući prednost individualnom obraćanju nad grupnim, govoreći u visini djetetovih očiju, slušajući šta nam djeca govore i reagujući na njihov govor. Važno je takođe da ispunjavamo obećanja, iskreno cijenimo dječji rad, dopuštamo djeci mogućnost da podijele svoj rad i svoja interesovanja sa drugima, da koristimo dječje ideje i sugestije, i da ih onda za to pohvalimo.

Vaspitač/vaspitačica treba da obezbijedi različite aktivnosti kroz koje će djeca vježbati sopstvene sposobnosti. Svako dijete može da postigne uspjeh u nekom

domenu. Pri tumačenju postignutih rezultata, djecu treba više orijentisati na stvaranje kompetencije u različitim domenima i sposobnostima, nego podsticati takmičarsku atmosferu u grupi.

Djeci treba pomoći da uoče relativnost statusa kojima nas ljudi procjenjuju: neko je najbolji u ovome, ali je zato u drugoj djelatnosti neko drugi prvi, probati različite vrste aktivnosti je isto toliko važno kao biti dobar u nečemu.

Svakom djetetu treba dati osjećaj autentičnosti i neponovljivosti. Djeca treba da zavole sebe i da prihvataju sve svoje pozitivne i negativne aspekte. Posebnu pažnju treba pokloniti emotivnim doživljajima i stavu koji ih prati.

Treba preduzeti sve mjere da se dijete među vršnjacima osjeća dovoljno sigurno i prihvaćeno tako da poželi da sa njima razvija prijateljske odnose. Djeca koja su stekla pozitivnu sliku o sebi, koja su prihvatila svoju ulogu i stekla povjerenje u sopstvene mogućnosti, kao i određenu sigurnost u kontaktima sa drugima, bolje se osjećaju i uspješnije uspostavljaju socijalne odnose sa svojom okolinom.

Neverbalne i verbalne poruke koje vaspitač/vaspitačica emituje utiču na formiranje djetetove slike o sebi i služe kao model odnosa i komunikacije sa drugima.

Djeca će oponašati vaspitača/vaspitačicu unoseći promjene u repertoar svog svakodnevnog ponašanja. Stoga svaki dobar vaspitač/vaspitačica mora kontrolisati svoje verbalne a naročito neverbalne poruke, i truditi se da ih u svakom momentu uskladi.

Vaspitač/vaspitačica pruža model za određenu vrstu razumijevanja, poštovanja i brižnosti, koje želimo da djeca razviju i pokažu u odnosu na drugu djecu. Kvalitet poštovanja koje djeca vide može biti ključni faktor u razvoju dječjeg samopoštovanja i temelj za razvijanje odnosa u koje dijete stupa sa drugom djecom.

U cilju razvijanja pozitivne socijalne klime u grupi, odrasli se mogu smijati i šaliti sa djecom jer djeca uživaju i pozitivno reaguju na humor koji je u skladu sa njihovim godinama. Zajednički smijeh podstiče topao i prijateljski odnos između djeteta i vaspitača/vaspitačice podstičući partnerski odnos u radnoj sobi.

Pošto je domen ljudskih relacija veoma osjetljiv, povezan sa emocijama i mogućnošću lošeg tumačenja određenih situacija, vaspitač/vaspitačica mora biti uvijek spreman/na da pruži neophodnu podršku djetetu koje gubi povjerenje u sebe i da zaštiti pojedinca u slučaju grupnih pritisaka.

VII AKTIVNOSTI UPOZNAVANJA SA PRIRODOM I SNALAŽENJA U ŽIVOTNOJ SREDINI

1. Uvod

Djeca na predškolskom uzrastu imaju naglašenu potrebu da, koristeći različite saznanje postupke, upoznaju i istražuju prirodnu i društvenu okolinu u kojoj žive. Sa aspekta razvojnih mogućnosti, oni već posjeduju mnoge pretpostavke od kojih polazi ova oblast: postavljaju mnoštvo pitanja, vole da testiraju granice realnosti, prave hipoteze o svemu što ih okružuje.

Ovo područje aktivnosti treba da djetetu na odgovarajući način približi i demistifikuje nepoznate fenomene i pruži priliku da samo ispituje, istražuje, rješava praktične probleme, upoznaje i stvara nove odnose sa svojom okolinom. Krajnji cilj je sticanje svijesti o tome da dijete svojim postupcima i prijedlozima, može da mijenja i čuva svoju neposrednu okolinu i utiče na kvalitet življenja u njoj. Takođe cilj ove oblasti je da djeca upoznaju sebe, svoju prirodnu i društvenu sredinu i da, u svakom pogledu, razviju sposobnosti neophodne za odgovoran odnos prema njoj. U okviru ove oblasti razrađujemo ključne problemske cjeline:

- uspostavljanje zdravog odnosa djeteta prema samom sebi i čuvanje zdravlja;
- uspostavljanje odgovornog odnosa prema drugima (neposredni društveni odnosi i odnos prema zajednici);
- postavljanje temelja za ulazak u svijet nauka (kako prirodnih, tako i društvenih);
- razvijanje ljubav prema prirodi i estetskog doživljaja prirode;
- razvijanje odgovornog odnosa prema prirodi i okruženju;
- osnaživanje ekološke svijesti kod djece i razvijanje ekološke misli i ekološke kulture;
- razvijanje konstruktivnog odnosa prema aktivnostima čovjeka i njegovim uticajima na prirodu.

Dijete otkriva i upoznaje svoje tijelo, shvata nužnost čuvanja zdravlja, razvija svoju spretnost i motoriku kroz odgovarajuće aktivnosti. Prateći promjene u prirodi i sopstvenom razvoju, dijete saznaje više o cikličnosti (rođenje, rast i razvoj, staranje i smrt) i potrebi prilagođavanja prirodnim promjenama. Djeca se vježbaju u prepoznavanju karakteristika godišnjih doba i njihovog uticaja na živi svijet i usavršavaju saznanje tehnike, kao što su posmatranje, uočavanje, upoređivanje i klasifikovanje.

Putem eksplorativnih aktivnosti i malih eksperimenata, dijete upoznaje prirodne procese i pojave. Eksperimentiše sa toplotom - hladnoćom, svjetlošću - tamom, težinom, zvukom i tako otkriva uporedljivost stvari, upoznajući se sa fizičkim i hemijskim osobinama različitih materijala.

Djeca upoznaju životinje i biljke, uslove života i njihovu uzajamnu povezanost i našu zavisnost od njih. Postepeno uočavaju neke aspekte razlika između živog i neživog. Da bi razvili pozitivan odnos prema životinjama, potrebno je da djeca bolje upoznaju

njihove potrebe, navike, specifične osobine i razvijaju pravilan i odgovoran odnos prema njima.

Ukoliko djeci omogućimo da posmatraju biljke u našem kraju, da prate njihov rast i promjene kroz smjenu godišnjih doba, da ih uzgajaju u svojoj kući/vrtiću, djeca će naučiti šta je biljkama potrebno za život (svjetlost, voda, zemlja, prostor..).

Kroz različite aktivnosti, razgovor, posmatranje i učenje po modelu odraslih, dijete usvaja uvjerenje da vlastitim zalaganjem za očuvanje sredine, doprinosi kvalitetnijem životu u njoj. Na taj način dijete i razvija konstruktivan odnos prema prirodi i okruženju. Djeca uče da prirodu i okruženje samo dijelimo sa drugim živim bićima, i da smo samo dio tog svijeta a ne izvan ili iznad prirode ili okruženja. Saznaju da prirodni resursi voda, energija, hranljive materije nijesu neograničene i da njima treba štedljivo i odgovorno raspolagati. Djeca uče, razvijaju i njeguju kulturu ponašanja, odnosa prema svojoj okolini, prema svojim drugarima i drugim živim bićima iz okoline.

2. Ciljevi

Sticanje temeljnih znanja i iskustava o sebi, i drugim živim bićima

Dijete:

- upoznaje sebe, svoje tijelo, njegove dijelove i njegovu funkciju, i tako uočava i shvata tjelesne sličnosti i razlike između ljudi;
- upoznaje razlike i sličnosti među svojim srodnicima i svojim drugarima;
- upoznaje i upoređuje sva živa bića;
- uči, razvija i njeguje kulturu ponašanja i uvažavanja ličnosti djeteta i rodne ravnopravnosti;
- saznaje da se živa bića razmnožavaju, žive i umiru;
- upoznaje kako dijete nastaje, razvija se u tijelu majke, rodi se i raste;
- otkriva i saznaje međusobnu zavisnost svih živih bića;
- upoznaje načine na koje mogu proučavati živa bića posmatranjem, korišćenjem ručne lupe itd.;
- saznaje šta mu je potrebno za život i jačanje zdravlja;
- stiče i razvija navike njege tijela.

Otkrivanje, upoznavanje i upoređivanje žive i nežive prirode i zajedničkog sadejstva

Dijete:

- otkriva i upoznaje svoju neposredno i šire okruženje i sebe kao njegov dio;
- otkriva i upoređuje promjene koje se dešavaju oko njega;
- otkriva raznolikost žive i nežive prirode, njihovu povezanost;
- otkriva i upoznaje svojstva tijela, predmeta i materija;
- otkriva i upoznaje funkcije predmeta i mašina koje nas okružuju;
- uvježbava da koristi različite tehničke stvari i razvija interesovanja za njih;
- upoznaje se sa prirodnim pojavama;
- počinje da shvata redosljed događanja, kada se nešto desilo i gdje;
- doživljava vrijeme kao trajanje nekog dešavanja i upoznaje mjerenje vremena.

Shvatanje važnosti prirode i njenog očuvanja za čovjekov opstanak

Dijete:

- saznaje da uređenje prostora i predmeti u njemu imaju svoju namjenu i mjesto;
- upoznaje uzajamnu zavisnost između živih bića, žive i nežive prirode;
- otkriva i upoznaje uticaj čovjeka na okolinu i zapaža promjene nastale u njoj kao rezultat ljudskog djelovanja;
- saznaje kako samo utiče i kako drugi ljudi utiču na prirodu, kako je može zaštititi i očuvati;
- otkriva da na njegovo zdravlje utiče okolina i ono samo;
- razvija naklonost, kreativnost, estetski doživljaj prirode i odgovoran odnos prema prirodi i okruženju;
- upoznaje načine nastanka i odlaganja otpada i njegovog ponovnog korišćenje (reciklaži);
- shvata nastajanje otpadnog materijala i važnost njegovog recikliranja;
- shvata lični doprinos (pravilnim odlaganjem otpada, održavanjem okoline i slično) i može dati sopstveni doprinos očuvanju prirode;
- upoznaje i razvija odgovoran i ekonomičan odnos prema prirodi, prirodnim materijalima i materijalnim vrijednostima;
- stvara predstavu o planeti Zemlji;
- otkriva i upoznaje pojave na nebu;
- upoznaje se sa vremenskim pojavama;
- otkriva i upoznaje svojstva vode i drugih tečnosti, materijala i upoređuje ih;
- otkriva značaj vode, vazduha i svjetlosti kao izvora života;
- otkriva i upoznaje svojstva zvuka, njegovo nastajanje i širenje;
- stiče znanja o kopnenom, vodenom i vazdušnom saobraćaju i osnovnim prevoznim sredstvima koja se koriste u njima;
- upoznaje osnovna pravila saobraćaja za aktivno učestvovanje u njima.

3. Tipovi aktivnosti

Svakodnevni život donosi sa sobom mnoštvo aktivnosti koje su usmjerene na kontakt sa sredinom i prirodom koja nas okružuje: dijete svakodnevno posmatra pojave u prirodi, fizička svojstva i funkcije predmeta koji ga okružuju; rješava praktične probleme sa kojima se suočava; vodi brigu o cvijeću i ljubimcima koji se nalaze u njegovoj/njenoj dnevnoj sobi.

Životno-praktične spontane aktivnosti

Živa bića i aktivnosti:

- izleti i posjete različitim mjestima, na primjer šuma, livada, obližnje bara, mravinjaka, gradskog ili seoskog naselja, farme, itd.);
- eksperimentisanje sa hranom i njenim sastojcima;
- pravi različite mješavine materija pijeska i vode, brašna i vode, miješa različite napitke i slično;
- sađenje, posmatranje rasta biljaka, sakupljanje različitog sjemenja i lišća, pravljenje herbarijuma;

- sakupljanje biljnih ostataka i pravljenje komposta;
- posmatranje i briga o životinjama iz obližnje okoline;
- aktivnosti vezane za brigu o sopstvenom zdravlju;
- razgledanje enciklopedija, sakupljanje sličica, prave različite tematske panoee;
- izrada maketa i nacрта svoje neposredne okoline.

Aktivnosti vezane za širu okolinu (živu i neživu prirodu i zajedničko sadejstvo):

- posmatranje i razgovaranje o tome šta nas okružuje – sunce, zvijezde, vazduh, zemlja, voda;
- eksperimentisanje sa svjetlošću i sjenkom; zemljom i vodom; sakupljanje i analiziranje različitih uzoraka tla; kamenčića, zemlje, uglja, vrsta drveta;
- posmatranje kretanja u različitim sredinama – vodi, vazduhu, kopnu;
- upoznavanje saobraćajnih sredstava, ponašanje na ulici i vođenje računa o sigurnosti i bezbjednosti;
- uređenje i čišćenje sobe i dvorišta, sađenje sadnica;
- izrada različitih predmeta uz korišćenje potencijalnih otpadaka (kesa, ljuski, daščica i sl.);
- upoznavanje djece sa oznakama pomoću kojih ljudi obilježavaju zdravu hranu, dobru igračku, opasnost i sl.

Aktivnosti vezane za područje materije i energije:

- eksperimenti sa vodom, vazduhom, magnetizmom, zvukom, bojom;
- posmatranje prirodnih pojava;
- posjete mjestima u kojima ljudi nešto grade ili istražuju (gradilišta, fabrike, stolari, laboratorije, itd.);
- posmatranje, analiziranje, izazivanje i predviđanje jednostavnih promjena koje se događaju u djetetovoj neposrednoj okolini;
- otkrivanje uobičajenih i novih funkcija mašina koje nas okružuju (usisivač, mikser, kompjuter, frižider itd.);
- sticanje jednostavnog manuelnog iskustva: popravka i izrada igračaka, rezanje i lijepljenje različitog materijala itd.).

Specifične aktivnosti

- radionice sa ekološkim sadržajima;
- formiranje ekološkog kutka za kreativno predstavljanje različitih ekoloških tema;
- aktivnost pravilnog odlaganja i razvrstavanja otpada;
- upoznaju i sakupljaju materijal za izložbe pod nazivom npr: »Zaštitimo ugoženu vrstu«, »Moj ljubimac«, »Šta bi bilo kada bi bacali otpad svuda i na svakom mjestu«, »Kako koristimo dnevnu svjetlost, da li štedimo vodu?«, »Sačuvajmo prirodu – reciklaža«, »Zašto jedem?«, »Kako i odakle crpimo energiju«, »Moj jelovnik za sutra«, »Šta se dešava ako stalno jedem slatkiše, ako ne volim da jedem ribu« itd.
- Prati realizaciju ogleđa *Kako biljke dišu*, *Kruženje (prljave) vode* itd.
- učestvuje u kulturnim manifestacijama sa pričama i recitacijama sa porukama o zdravom i čistom okruženju.

Kompleksni tipovi aktivnosti

Ova oblast posebno je povezana sa oblašću socijalno-saznajnih, kulturnih i matematičko-logičkih aktivnosti. Mnoge aktivnosti treba da se realizuju objedinjene. Takođe, postoji povezanost i sa svim ostalim oblastima: eksperimenti sa zvukom zadiru u područje muzike; eksperimenti sa bojama i linijama u likovno i sl. Takve aktivnosti moguće je grupisati u eksperimentalne radionice, posvećene istraživanju određene tematike. Aktivnosti koje angažuju više vrsta oblasti mogle bi, na primjer biti:

- izleti i posjete u istraživačke svrhe;
- radionica: istraživanje svojstava predmeta i fizičkih pojava;
- pravljenje istraživačke radionice (kutak u sobi);
- radionica: likovna, muzička, ritmička;
- planiraju se razne aktivnosti (prvi dan u vrtiću, druženje sa mamama, druženje sa tatama, druženje sa glumcima, ljekarima, muzičarima, slikarima, dan proljeća, jeseni, zime, dan šale, dan muzike, pozorišta itd.);
- planiraju se razne manifestacije (završna svečanost, igre bez granica, dan ekologije, veliki prolječni karneval, dan planete, zemlje i drugi specifični datumi, manifestacije dječijeg stvaralaštva folklor, recital itd.);
- posjećivanje bioskopskih i pozorišnih predstava;
- postavke izložbi dečjih radova;
- učešće na raznim likovnim konkursima;
- saradnja sa lokalnim medijima itd.

4. Metodska uputstva

Slučajni interes djece za određene pojave može biti odličan povod da se nešto iz ove oblasti nauči. Uloga vaspitača/vaspitačice nije da prenosi znanja i informacije o svijetu, nego da pomogne djetetu da razvije sposobnosti i vještine potrebne za snalaženje u njemu. Da bi mogao/la fleksibilno da isplanira svoj rad i organizuje individualizovane aktivnosti sa djecom, vaspitač/vaspitačica treba da bude obaviješten/a o različitim područjima i činjenicama o kojima djecu podučava: živim bićima, planetama, čovjeku i njegovoj sredini, itd. Djeca uče kroz igru i po modelu odraslih, pa se očekuje da vaspitač/vaspitačica i sam/a vodi računa o svojoj sredini, o biljkama i životinjama, unutrašnjem i spoljašnjem okruženju i sl.

Prirodne pojave i fizičke zakonitosti se saznaju postepeno kroz dječju aktivnu participaciju i primjenu odgovarajućih sazajnih postupaka. To znači da je potrebno omogućiti djetetu da povezuje nove pojmove i informacije sa onim što već zna. Organizovanje spontanijh iskustava na novi način, uz uvođenje zanimljivijh i povezanih sadržaja će pomoći djeci da uopštavaju, postepeno doživljavaju fizičku i socijalnu sredinu posredstvom novijh pojmove. Dijete saznaje kroz sopstvenu aktivnost, u skladu sa vlastitim uzrasnim, razvojnim i iskustvenim nivoom. Stoga, vaspitač/vaspitačica omogućava djeci da na očigledan način, uviđanjem uzročno-posljedičnih veza, rješavanjem jednostavnijh problemskih situacija kroz izvođenje ogleda, samostalno, u paru ili u grupi, otkrivaju svijet, veze, pojave i procese u okruženju. Formiranje pojmove u ovom periodu počinje time što djeca sumiraju različita iskustva, sagledavaju sličnosti i razlike između tih iskustava, povezuju u

grupe pojava i daju im nova značenja. Kroz interakciju sa okolinom dijete uči o: živim bićima, prirodnim pojavama, materijalnom svijetu.

Uloga vaspitača/vaspitačice je da djecu podstakne na razmišljanje, da daje smjernice i nedirektivna uputstva u sredini koja provocira dječju radoznalost i aktivnost.

Djetetu obično nedostaje informacija o mnoštvu pojava koje ga okružuju. Ono o elektricitetu, zagrijavanju, kruženju vode u prirodi ili nešto slično, ne želi da saznaje apstraktno, kao o naučnim pojavama već spontano kroz jednostavne, životno-praktične situacije. Djetetu treba određeno iskustvo vezano za tu problematiku da bi razumjelo svijet u kome se kreće. Jedino na taj način vaspitač/vaspitačica pomaže djeci da nesistematizovani, slabo organizovani svijet spontanijih znanja organizuju u uređeni sistem pojmova.

Iskustvo koje dijete stiče treba da bude raznovrsno, a vaspitač/vaspitačica to omogućava kroz prilike za: manipulativne i ekspresivne aktivnosti, ogleda, razgovore, posmatranja, eksperimente, posjete, dijafilmove, praktična iskustva, kontakte sa ljudima određenih zanimanja, itd. Zbog toga radna sredina treba da bude pažljivo aranžirana i omogući djeci slobodu kretanja, dostupnost i preglednost materijala za igru, interakciju i učenje. U primjereno organizovanoj sredini djeca mogu slobodno da koriste vodu, zemlju, i slično. Sredstva za eksperimentisanje treba grupisati u jednom dijelu sobe ili ustanove. Treba da postoji i dovoljan broj lupa, magneta, cjevčica i drugih sredstava koje će djeca koristiti.

Kroz primjenu odgovarajućih oblika, metoda i sredstava rada, u prostoru vrtića, neposrednom i širem okruženju, vaspitači/vaspitačice podstiču razvoj stvaralačkih sposobnosti kod djece, pružaju im dodatne podatke o određenim temama, kao podsticaj za učenje ali i prilike da se zabave. Kreativnost i autonomija vaspitača/vaspitačice se projektuje kroz slobodu izbora tema, aktivnosti, mjesta realizacije, vremenske dinamike, organizaciju sredine...Takođe, vaspitači treba da budu otvoreni i odgovorni prema različitim potrebama djece, prilagođavajući im metode učenja, aktivnosti, centre interesovanja.

VIII LIKOVNE AKTIVNOSTI

1. Uvod

Kroz likovnu umjetnost dijete ispoljava stvaralačke mogućnosti. Likovne aktivnosti podstiču osjećanja, angažuju maštu, vizuelne predstave i razvijaju čulni senzibilitet. Kroz njih dijete dolazi u dodir sa bogatstvom materijala, upoznaje tehnike, postupke, otkriva nove načine upotrebe materijala, počinje da razumije svijet umjetnosti. Igrajući se materijalom dijete dobija pokretačku snagu, to ga zaokuplja i angažuje mu intelektualne i emotivne potencijale. Likovne aktivnosti uče djecu odgovornosti, izboru, saradnji i izgrađivanju kriterijuma. Kroz njih dijete ispoljava slobodu, samostalnost, neposrednost, originalnost i spretnost. Stvaralaštvo se kod djece ispoljava kroz igru. Svoje stvaralačke sposobnosti dijete neprestano iskušava uvijek sa novim žarom i njemu svojstvenim spontanijim rješenjima.

2. Ciljevi

Otkrivanje i ovladavanje sobom

Dijete:

- razvija čulnu osjetljivost (čula vida, dodira, sluha, mirisa);
- razvija opštu motornu spretnost, spretnost ruke, vizuelnu i motornu koordinaciju, posebno koordinaciju oka i ruke;
- razvija sposobnost opažanja, pažnje, pamćenja, mišljenja i govora;
- bogati emocionalni razvoj (izražavanje emocija, oslobađanje od emocionalne napetosti, sticanje svijesti o svojim moćima, osjećanje zadovoljstva, osjećanja uspjeha...);
- razvija socijalne vještine, stavove i ponašanja (razvijanje kulturno- higijenskih i elementarnih radnih navika, samostalnosti, istrajnosti, samopouzdanja, saradnje, razumijevanja i poštovanja drugih...).

Razvijanje odnosa i izgrađivanje saznanja o drugima

Dijete:

- upoznaje se sa likovnim djelima druge djece i ljudi;
- upoznaje se sa likovnim nasljeđem svoje i drugih kultura (kuće, nošnja, ručni radovi...);
- razvija sposobnost razumijevanja likovnog govora drugih, razumijevanja i korišćenja vizuelnih poruka i komuniciranja na vizuelni način;
- razvija sposobnost analiziranja različitih likovnih djela (sopstvenih i drugih) i izgrađivanje elementarnih estetskih kriterijuma za procjenjivanje sopstvenih likovnih radova, radova druge djece i umjetničkih djela.

Otkrivanje svijeta i izgrađivanje znanja o njemu

Dijete:

- upoznaje strukturu, sadržaje, oblik i namjenu raznovrsnog materijala;
- razvija interesovanje za likovno izražavanje na različite načine (dvodimenzionalno i trodimenzionalno) na različitim podlogama i uz pomoć različitih likovnih tehnika i materijala;
- razvija sposobnost prerađivanja utisaka i iskustava dobijenih putem čula u povezane cjeline i njihovo predstavljanje pomoću sredstava likovnog izraza;
- razvija sposobnost kombinovanja likovnih elemenata: linija, boja, svjetlost, površina, prostor;
- razvija sposobnost da se smisao ili upotreba poznatih predmeta, stvari ili njihovih djelova promijeni, kako bi se oni opazili i upotrijebili na nov način;
- razvija istraživačke tendencije u istraživanju i eksperimentisanju različitim materijalima i likovnim elementima;
- upoznaje sa sa djelima stvaralaca iz svijeta likovne umjetnosti;
- upoznaje sa sa svijetom pozorišta i materijalima za izradu maski, kostima, lutaka, rekvizita, scene itd.

3. Tipovi aktivnosti

Životno-praktične i spontane aktivnosti

Likovne aktivnosti prisutne su u svakodnevnom životu djece kada ona:

- gužvaju, škrabaju, cjepkaju, stiskaju, uvijaju, otkidaju, presavijaju... ;
- uređuju prostor unutrašnji i spoljašnji, slažu igračke, pripremaju, raspoređuju igračke i sredstva za igru;
- vode računa o estetskoj skladnosti prilikom oblačenja, slaganja i kombinovanja.

Specifične aktivnosti

Crtanje

U okviru ove tehnike djeca mogu da:

- eksperimentišu različitim sredstvima i materijalima za crtanje, opažaju različite linije na različitim podlogama i pronalaze sličnosti između nastalih šara i pojedinih predmeta, ponavljaju ih i uobličavaju;
- predstavljaju različitim vrstama linija ono što zamisle uz odgovarajući podsticaj od strane vaspitača/vaspitačice ;
- crtaju jednostavne oblike izvlačenjem različitih vrsta linija, ređaju nastale oblike grupe ili nizove;
- posmatraju oblik i teksturu raznih predmeta, analiziraju njihov izgled i predstavljaju uz pomoć crteža;
- crtaju na neobične načine – tačkicama, dovršavaju započete crteže itd. uz upotrebu različitih materijala za crtanje;
- crtaju snopove linija;
- prikazuju i ređaju oblike na različite načine (skupljeno, raspršeno) u različitim prostorima;
- potpunije predstavljaju ljudske figure, životinje, biljke i druge objekte, sa izraženim karakteristikama i detaljima, u pokretu, u međusobnom odnosu više figura, postavljanjem u različite prostore i srazmjere i izražavanjem emocionalnog odnosa prema njima;
- crtaju složenije oblike i prostorne odnose (ilustruju priče, bajke, pričice koje su sami izmislili...);
- dekorativno koriste liniju;
- graviraju na kartonu, na glini...

Slikanje

U okviru ove tehnike djeca mogu da:

- eksperimentišu materijalima različitih boja (slažu ih, grupišu, spajaju, grade njima, razlažu...);
- eksperimentišu bojama (razmazuju, otiskuju, utrljavaju, prskaju, ostavljaju tragove i mrlje pomoću prstiju, četke i drugih materijala i predmeta...);
- bojaju manje površine različitih oblika;
- eksperimentišu bojama kako bi ih bolje upoznali (miješaju boje, posmatraju i porede ih, otkrivaju kombinacije i nijanse, razređuju ih, osvjetljavaju i zatamnjaju...),

- bojama predstavljaju ljude, životinje, biljke i druge objekte sa karakterističnim detaljima;
- bojama prikazuju više figura, njihovo kretanje, doživljaje, bojom izražavaju emocionalni odnos prema njima;
- slikaju bojama u dekorativne srhe;
- pomoću boja ilustruju priče, bajke, izmišljene pričice, izrađuju slikovnice;
- prave kolaž od raznih materijala (kolaž papir, novinski papir, krpice ...);
- samostalno miješaju boje stvarajući nove boje;
- slikaju klasičnim slikarskim tehnikama;
- slikaju novim slikarskim tehnikama (npr. nanose boje na staklo i skidaju otisak prisanjanjem na papir, prskaju različite površine četkicama za zube, slikaju duvanjem, slikanje povlačenjem komada kartona...);
- slikaju na različitim podlogama: papiru (većeg i manjeg formata, različitog oblika, boje, glatkom i hrapavom), tekstu, staklu, porcelanu, betonu...

Vajanje

U okviru ove tehnike djeca mogu da:

- eksperimentišu različitim vajarskim materijalima (tjesto u boji, glina, plastelin, glinamol, pijesak i dr.) mijese, stiskaju, gnječe, razvlače, utiskuju, otkidaju, lijepe... kako bi uočili osnovna svojstva vajarskih materijala;
- otkidaju od materijala manje ili veće dijelove, oblikuju ih i sastavljaju kako bi dobili određenu cjelinu;
- reljefno vajaju ucrtavajući, utiskujući i otiskujući detalje;
- razobličavaju određene forme i od iste mase stvaraju nove;
- grade od uobličjenih dijelova različitog materijala;
- oblikuju figure ljudi i životinja postavljene po vertikali;
- izrađuju oblike izvlačeći ih iz mase;
- vajaju izvlačenjem i utiskivanjem iz jednog većeg komada bez ucrtavanja detalja, nastojeći da istaknu pokrete, karakter figure itd. prikazujući realniji odnos proporcija figure;
- vajaju grupe figura u pokretu, akciji i raznim odnosima;
- izrađuju dekorativne keramičke predmete.

Kombinovane i djelimično modifikovane likovne tehnike

Djeca mogu koristiti sljedeće tehnike: bijelu temperu, gravuru, batik, reljef u negativu...

Aktivnosti primijenjene umjetnosti

Grafičke aktivnosti

U okviru ove tehnike djeca mogu da:

- uzimaju otisak različitih tekstura sa raznih prirodnih i vještačkih materijala (sundër, krompir, tekstil, pluta, kanap, gužvani papir, karton, gumica...);
- urezivanjem izrađuju šablone od različitih mekih materijala, prave otisak izrađenim šablonima – štampaju;
- slikaju na staklu, plastici, metalu i otiskuju na papir.

Oblikovanje različitog materijala

Djeca:

- oblikuju od raznih **prirodnih materijala**: lišće, plodovi, sjemenke, trava, sijeno, cvijeće, drvo, mahovina, kamen, pijesak, školjke, perje, vuna, vosak itd.;
- oblikuju od raznog **industrijskog materijala**: papir (krep papir, karton, ambalaža, celofan...), plastika, staklo, tkanina, žica, konac, kanap, metal, koža, skaj, sunđer, stiropor, ljepilo, guma itd.

Elementarni oblici kreiranja i dizajniranja

Djeca:

- prave sopstveni zaštitni znak i zaštitni znak grupe;
- izrađuju čestitke, pozivnice, plakate, reklame;
- prave i ukrašavaju poklone;
- kreiraju i izrađuju odjeću.

Aktivnosti estetskog doživljavanja i procjenjivanja

Djeca:

- posmatraju i razgovaraju o lijepom i ružnom u svojoj okolini (igračkama, odjeći, likovnim djelima, prirodnim ljepotama, zgradama, spomenicima, parkovima...);
- uređuju radnu sobu, zidove vrtića i drugih prostora;
- posmatraju i razgovaraju o svojim likovnim radovima i radovima druge djece (šta predstavljaju, kako su nastali, šta je na njima posebno lijepo, šta uraditi sa njima...);
- posjećuju izložbe, galerije, muzeje, razgovaraju o onom što su vidjeli;
- učestvuju u zajedničkim likovnim aktivnostima sa likovnim umjetnicima u ustanovi ili nekom drugom prostoru (atelje, vajarska radionica i sl.).

Kompleksne aktivnosti

Likovne aktivnosti se prožimaju sa svim ostalim područjima aktivnosti: jezičkim i govornim aktivnostima, socijalnim aktivnostima i saznanjima, muzičkim aktivnostima, aktivnostima upoznavanja i ovladavanja okolinom, fizičkim i zdravstvenim i logičko-matematičkim aktivnostima.

Djeca:

- crtaju, bojaju omiljenog junaka iz priče, crtanog filma, ilustruju priče, bajke itd.;
- učestvuju u pozorišnim aktivnostima – izrada scene, kostima, maski, šminkanje...;
- takmiče se u izradi slikovnica, igračaka itd.;
- učestvuju u muzičko-dramskim, etnološkim susretima, maskembalima, karnevalima, modnim revijama, plesnim takmičenjima itd.;
- posjećuju ateljee, vajarske radionice, galerije, izložbe, likovne kolonije;
- posjećuju radionice za izradu lutaka, krojačke salone, prodavnice tekstila, prodavnice ćilima, gradilišta itd.;
- crtaju, slikaju ljudsku figuru, pokrete tijela itd.;

- slikaju u prirodi, crtaju po pijesku, zemlji, betonu, oslikavaju kamen, modeluju pijeskom, blatom itd.;
- klasifikuju i slažu materijale po boji, obliku i vrsti, oduzimaju, dodaju, povećavaju, smanjuju komade vajarskog materijala.

4. Metodska uputstva

Stvaralačko izražavanje djeteta ima smisla samo kada se podstiče njegov lični izraz, ako mu se pruži mogućnost da kroz likovne aktivnosti potvrđuje i otkriva sebe kao stvaralačko biće.

U tom smislu vaspitač/vaspitačica:

- stvara povoljnu atmosferu i priprema sredinu u kojoj ima dosta podsticaja i različitog materijala;
- omogućava da su svi materijali i sredstva na dohvatu djece;
- pokreće unutrašnju motivaciju kod djece;
- podstiče djecu da ispolje svoj subjektivitet i kreativnost;
- ohrabruje djecu koja se teže opredjeljuju za likovne aktivnosti;
- njeguje ličnu higijenu i higijenu prostora u kojem se odvijaju likovne aktivnosti;
- pruža djeci podršku da se slobodno izražavaju, da tragaju, pokušavaju, eksperimentišu, omogućavajući im da razviju svoj stil, kriterijume i smisao za vrednovanje;
- omogućava da djeca razgovaraju i komentarišu radove koji se, po završetku aktivnosti, izlažu;
- doprinosi socijalizaciji i saradnji organizujući grupne oblike aktivnosti;
- doprinosi partnerskom odnosu učestvujući u aktivnostima sa djecom;
- podstiče, podržava, usmjerava djecu, ukazuje im na razne načine rješavanja, održava ih u uvjerenju da cijeni ono čime se ona bave itd. vodeći računa da njegove „intervencije“ ne pređu u nametanje sopstvenih težnji i ideja što može dovesti do ometanja dječjeg slobodnog stvaralačkog izražavanja (neposredni zahtjevi kako rad djeteta treba da izgleda, primjedbe na ono što su djeca napravila, ispravke, prekidanje djece kada su inspirisana onim što rade, dorađivanje njihovih radova, pokazivanje sopstvenog ili tuđeg rada kao modela pred samu likovnu aktivnost, posvećivanje veće pažnje urednosti, tačnosti i spoljašnjem izgledu produkta u odnosu na sam proces izražavanja, javno rangiranje dječjih radova prema kriterijumima koje je vaspitač/vaspitačica sam/sama postavio/la itd. može dovesti do gubitka spontanosti, originalnosti i želje djece da se stvaralački izražavaju);
- upoznaje djecu sa likovnim tehnikama polazeći od toga da je za djecu izražavanje likovnim sredstvima prije način učenja nego nešto što se uči;
- omogućava djeci da sistematski posmatraju izgled različitih predmeta obraćajući pažnju na njihovu boju, oblik, detalje, odnos detalja i cjeline istovremeno ih podstičući da pređu sa opažanja na likovno predstavljanje i opisivanje riječima;
- podstiče djecu da otkrivaju mogućnosti različitih prostornih rješenja, dvodimenzionalno i trodimenzionalno predstavljaju teme i motive koji su im bliski;

- povezuje ostale vrste stvaralačkog izražavanja sa likovnim izražavanjem (slikanje uz muziku, ilustriranje motiva iz bajki, priča, izrada rekvizita i dekora za dramske i ostale predstave).

IX SREDINA ZA UČENJE

Fizička sredina obuhvata sve ono što dijete okružuje u vrtiću. Radna soba, unutrašnji prostor vrtića, namještaj, strukturirani i polustrukturirani materijali, ukupna oprema i igračke – podjednako utiču na dječije iskustvo. Sredina je pažljivo planirana. Dobro dizajnirana sredina doprinosi podsticanju složenijih tipova igre, dječijoj samostalnosti i socijalizaciji. Radni prostor se uređuje u skladu sa rastućim potrebama i promjenama interesovanja djece, aktuelnom tematikom.

Spoljašnji prostor i lokalna sredina čine dio ukupnog vaspitnog ambijenta koji utiče stimulatивно na oblikovanje dječjeg iskustva.

Vaspitač/vaspitačica teži stvaranju pogodne vaspitne klime u kojoj postojeća sredstva i materijali za igru pružaju djeci mogućnost da se osjećaju sigurnim u zadovoljavanju svojih potreba za stvaralačkim aktivnostima. Sredina se mora osmisliti tako da djetetu omogućujući posmatranje, istraživanje, eksperimentisanje.

Sve u neposrednoj djetetovoj okolini treba smatrati sredstvima za učenje. Okolina treba da nudi djetetu uslove za učenje i da ga podstiče na ispitivanje, kritičko procjenjivanje, rješavanje problema.

Djeca uče kroz interakciju sa različitim objektima i materijalima koji su im ponuđeni u pažljivo strukturiranim centrima interesovanja (umjetničkom, manipulativnom, senzornom, istraživačkom, igre uloga i dr.). Radni ambijent se modifikuje u skladu sa potrebama i interesovanjima i odraslih učesnika (vaspitači/vaspitačice i roditelji). Ne postoje markirane manje ili više funkcionalne površine, već je svaki dio prostora "živ" i namjenski dizajniran. Radna sredina je otvorena i fluidna. Materijali i oprema su organizovani prema interesovanjima, temama ili projektima, kao i prema različitim područjima aktivnosti. Stoga je radni prostor strukturiran prema centrima interesovanjima. Korišćenje centara interesovanja je utemeljeno na koncepciji da djeca uče kroz igru. Istovremeno, stvaraju se uslovi za prirodnu interakciju među djecom. Vaspitački tim mijenja centre, dizajnirajući ih na različite načine i čineći cjelokupni radni prostor dinamičnim.

X SARADNJA SA PORODICOM

Opšteprihvaćeno mišljenje je da je porodica prvi i osnovni vaspitač djeteta. Programi koji su otvoreni prema djetetu trebaju biti otvoreni i prema porodici, odnosno djeci bliskim osobama.

Predškolsko vaspitanje je efikasno jedino ako uz potrebe djece zadovoljava i potrebe i želje roditelja. Jedna od potreba roditelja je njihovo učešće u životu i radu vrtića, odnosno zadovoljavanje roditeljske funkcije i na društvenom planu.

Programi usmjereni na dijete se zasnivaju na vjerovanju da je učestvovanje članova porodice u programu od velike važnosti za unapređivanje i bogaćenje procesa učenja koji se odvija u predškolskoj ustanovi i nadogradnju interesovanja i učenje koje se odvija u kući. Uključivanje porodice ne podrazumijeva samo uključivanje roditelja već svih osoba koje su u bliskoj vezi sa djetetom.

Mogućnosti za uključivanje roditelja u vaspitno-obrazovni proces su brojne i raznovrsne.

Korišćenje različitih postupaka angažovanja i dodjeljivanja uloga roditeljima u kontekstu vaspitno-obrazovnog procesa je korisno i odgovara različitim potrebama porodica. Izgrađivanje kvalitetne komunikacije, usklađivanje mišljenja i stavova, kao i odnos povjerenja su bitne pretpostavke uspješne saradnje na relaciji porodica-predškolska ustanova. Načini uključivanja članova porodice zavise od potreba i interesovanja roditelja, kao i od mogućnosti predškolske ustanove.

Svi oblici saradnje sa porodicom svrstani su u četiri kategorije: neposredna komunikacija, neposredno učešće, pisana komunikacija i aktivnosti za roditelje.

Neposredna komunikacija:

- dovođenje i odvođenje djece u vrtić;
- posjete vrtiću;
- kućne posjete;
- roditeljski sastanci.

Pisana komunikacija:

- upitnici;
- brošure i časopisi;
- oglasna tabla;
- kutija za sugestije;
- dječji dosijei.

Neposredno učešće:

- posjetilac;
- volonter;
- pomoćnik;
- član savjeta;
- tehnički realizator – tehnička, organizaciona i logistička pomoć.

Aktivnosti za roditelje:

- zajedničke kulturne, sportske, zabavne aktivnosti;
- roditeljska soba (sastanci, razmjena mišljenja i iskustava među roditeljima, rešavanje problema i sl.).

Efekti saradnje porodice i vrtića zavise od funkcionisanja čitavog tima (članovi porodice, vaspitači/vaspitačice, stručni saradnici/saradnice, medicinske sestre i ostalo osoblje vrtića) i kvaliteta odnosa u njemu.

Vaspitač/vaspitačica kao inicijator treba stalno da dopunjava svoje saznanje, uči vještine i razvija sposobnosti za rad, aktivno posmatra, kritički sagledava sebe i svoje ponašanje, razvija lične i profesionalne sposobnosti važne za saradnju sa ljudima.

XI DJECA SA POSEBNIM POTREBAMA

Reforma predškolskog vaspitanja i obrazovanja podrazumijeva i promjene u pogledu obrazovanja djece sa posebnim potrebama. Termin djeca sa posebnim potrebama prihvaćen je u svijetu i kod nas i koristi se kada se govori o djeci sa smetnjama/teškoćama u razvoju i nadarenoj djeci, odnosno djeci natprosječnih sposobnosti.

Programi predškolskog vaspitanja i obrazovanja, za koje se zalažemo, u osnovi imaju ideju otvorenog vaspitanja i usmjereni su na dijete. Jedan od osnovnih aspekata ovih programa jeste princip individualizacije. Ovako definisani programi stvaraju pretpostavku za obrazovanje sve djece, bez obzira na sposobnosti, interesovanja, potrebe i socio-kulturno porijeklo djeteta. Trend inkluzivnog obrazovanja podrazumijeva uključivanje djece sa posebnim potrebama u redovne grupe vrtića, što se, u programu za koji se mi zalažemo, podrazumijeva.

Specifičnosti inkluzivnog programa

Naglasak je na aktivnom učešću djece sa posebnim potrebama u aktivnostima koje su predviđene i isplanirane za svu djecu. Na taj način moguće je otkriti njihove očuvane potencijale i podsticati njihov razvoj u granicama mogućnosti.

Širenjem pozitivne klime u grupi stvoriti odnos uzajamne prihvaćenosti djece sa posebnim potrebama i vršnjaka/vršnjakinja.

Aktivna saradnja sa roditeljima podrazumijeva uključivanje roditelja djece sa posebnim potrebama i kontinuiranu saradnju i partnerski odnos na relaciji vaspitač/vaspitačica–stručni saradnik/saradnica–roditelj u cilju kvalitetnijeg praćenja i podsticanja razvoja ove djece. Roditelj je dio tima, zajedno sa vaspitačem/vaspitačicom i stručnim saradnicima/saradnicama učestvuje u donošenju odluka koje se odnose na dijete.

Kontinuirano praćenje djece sa posebnim potrebama u cilju planiranja daljeg rada. Pravljenje individualnog razvojnog i obrazovnog programa za dijete sa posebnim potrebama pravi se na osnovu procjene djeteta, odnosno na osnovu njegovog/njenog trenutnog postignuća (TNP). U njegovoj izradi, realizaciji i praćenju učestvuju roditelji, vaspitači/vaspitačice i stručni saradnici/saradnice. Važno je napomenuti da se individualni rad sa djetetom svodi na minimum i praktikuje samo u slučajevima kada pojedine aktivnosti nije moguće organizovati u grupi vršnjaka.

U cilju kvalitetnije realizacije aktivnosti sa djecom sa posebnim potrebama, praćenja i podsticanja njihovog razvoja neophodno je ostvariti saradnju vrtića sa zdravstvenim ustanovama, razvojnim savjetovalištem i ostalim institucijama za koje se procijeni da mogu pružiti pomoć vrtiću i roditeljima.

Opšta uputstva za rad sa djecom sa smetnjama/teškoćama u razvoju

Programi predškolskog vaspitanja i obrazovanja u osnovi imaju ideju otvorenog vaspitanja i usmjereni su na dijete. Jedan od osnovnih aspekata ovih programa jeste princip individualizacije. Ovako definisani programi stvaraju pretpostavku za obrazovanje sve djece, bez obzira na sposobnosti, interesovanja, potrebe i socio-kulturno porijeklo djeteta, što podrazumijeva uključivanje djece sa smetnjama/teškoćama u razvoju u redovne grupe vrtića.

Uključivanje djece sa smetnjama/teškoćama u razvoju u redovne grupe vrtića, jeste mogućnost da se njihovo obrazovanje učini kvalitetnijim. Organizovanim aktivnostima, u interakciji sa vršnjacima/vršnjakinjama, moguće je unaprijediti i podsticati njihov razvoj i, u granicama mogućnosti, osposobljavati ih za lakše uključivanje u ostale segmente obrazovanja.

Djeca sa smetnjama/teškoćama u razvoju se među sobom razlikuju i te razlike su uslovljene vrstom i težinom smetnji/teškoće koje postoje. U odnosu na vrstu i težinu smetnji/teškoća koja je prisutna, ova djeca se među sobom razlikuju i prema potrebama koje imaju.

Različite vrste smetnji/teškoća u razvoju umanjuju mogućnosti djeteta da na konvencionalan, uobičajen i prepoznatljiv način iskaže svoje potrebe. Stoga je veoma bitno dobro poznavati osnovne potrebe djeteta kako bi, pravovremenim i adekvetnim zadovoljavanjem istih, umanjili rizik i preduprijedili nepoželjno ponašanje djeteta.

Osnovne potrebe djeteta:

- **potrebe vezane za tijelo:** zadovoljavanje gladi, žeđi, toplote, prijatnih zvukova, ukusa i mirisa, potreba za kretanjem, izbjegavanje bola, zamora, napetosti;
- **potrebe vezane za odnos sa okolinom:** potreba za jasnom, stabilnom, izvjesnom i predvidljivom situacijom kao i okruženjem, izbjegavanje neprijatnog i nerazumljivog, potreba za IGROM, kao najširim kanalom komunikacije;
- **potrebe vezane za odnos sa drugim ljudima:** potreba za osjećanjem sigurnosti, prihvaćenosti, razumijevanjem, dosljednošću i toplinom u komunikaciji sa drugima; potreba za postizanjem samostalnosti;
- **potrebe vlastite ličnosti:** vlastitog umijeća, uspješnosti, ispravnosti u izvođenju, što vodi ka osjećanju uvažavanja, odnosno poštovanja djetetove ličnosti.

Da bi zadovoljili potrebe djeteta, naročito na najranijem uzrastu, potrebno je da roditelji razviju OSJETLJIVOST za njihovo prepoznavanje. To je dugotrajan i zahtijevan proces koji se uči kroz svakodnevni život sa djetetom. Činjenica je da roditelji najčešće uče na sopstvenim greškama.

Bitno je umjeti uočiti ih i biti spreman na promjene u sopstvenom ponašanju umjesto insistiranja isključivo na mijenjanju djetetovog ponašanja ili pak sredine.

Ključni način zadovoljavanja djetetovih potreba su: PRIHVATANJE i TOPLINA u komunikaciji, PRIMJERENOST u zahtijevima, pravovremenost i DOSLJEDNOST u reagovanju.

Klasifikacija funkcionalnih poremećaja

Postoji veliki broj klasifikacija tipova ometenosti i one se obično razlikuju od zemlje do zemlje. U knjizi "Dijete sa posebnim potrebama u osnovnoj školi" navedena je klasifikacija funkcionalnih razvojnih poremećaja koja ima 6 kategorija, a koju je predložio istraživački tim OECD/CERI (1998). U okviru svake kategorije, za svako dijete se utvrđuje: stepen težine hendikepa, eventualne kombinovane smetnje i intelektualne, obrazovne i socijalne posljedice hendikepa (1997, str. 16.).

Oštećenje senzornih funkcija (oštećenje vida, sluha, senzorni poremećaji taktilne osjetljivosti, bola, dodira, kretanja i ravnoteže).

Poremećaji kognitivnih, intelektualnih, perceptivnih i funkcija pažnje (mentalna zaostalost, poremećaji učenja, govorne disfunkcije, poremećaji pažnje, okulomotorni perceptivni poremećaji i sl.).

Poremećaji kontrole mišića (posebno oni koji ometaju ili onemogućavaju kretanje djeteta, neposrednu komunikaciju i interakciju djeteta sa sredinom kao što su: cerebralna paraliza, ortopedski poremećaji, poremećaji u govornoj artikulaciji, amputacije, dismorfički sindromi, stanje mišićne slabosti i sl.).

Oštećenje fizičkog zdravlja djeteta (metabolički i fiziološki poremećaji, kao što su hipotiroidizam, galaktosemija, fenilketonurija, astma, juvenilni dijabetes, urođene bolesti srca, zavisnost od aparata za održavanje života i sl.).

Emocionalni dječiji poremećaji (situacioni poremećaji, dječje neuroze, dječje psihoze, emocionalne promjene izazvane oštećenjem nervnog sistema i sl.).

Spoljašnji faktori u odnosu na dijete koji ometaju njegovu sposobnost da adekvatno funkcioniše (disfunkcionalne ili haotične porodice, neodgovarajuće i neodgovorno ponašanje roditelja, zlostavljanje djece od strane roditelja, teži oblici neuroza roditelja, psihotični roditelji i sl.).

Navedena klasifikacija razvojnih smetnji rađena je samo prema jednom, dominantnom, problemu koji dijete ima. Oko 60% djece sa razvojnim smetnjama, pored jedne dominantne, ima i još neku dodatnu smetnju.

Nema jasnih pokazatelja o tome kod kojih vrsta smetnji postoje kontraindikacije u pogledu uključivanja u predškolsku ustanovu.

Specifičnosti inkluzivnog programa

Vaspitno-obrazovni program za djecu sa razvojnim smetnjama/teškoćama nije moguće uraditi unaprijed i on nije isti za svu djecu sa smetnjama/teškoćama u razvoju. Djeca sa smetnjama/teškoćama u razvoju su dio programa koji je planiran i za ostalu djecu u grupi, ali se za njih izrađuju i individualni razvojni i obrazovni programi u cilju kontinuiranog praćenja i podsticanja njihovog razvoja. S obzirom da se razvoj djece odvija kroz aktivnost sa vršnjacima/vršnjakinjama, naglasak je na aktivnom učešću djece sa smetnjama/teškoćama u razvoju u aktivnostima koje su predviđene i isplanirane za svu djecu u grupi.

Otkrivanje očuvanih potencijala djece sa smetnjama/teškoćama u razvoju – U inkluzivnom programu naglasak je na ličnosti djeteta u cjelini. Jedan broj potencijala ove djece uvijek je očuvan i osnovni smisao jeste otkrivanje očuvanih potencijala djece sa smetnjama/teškoćama u razvoju. Pronalaženje onoga u čemu je dijete uspješno omogućava vaspitaču/vaspitačici da aktivnosti organizuje tako da dalje podstiče razvoj u cjelini. Očuvani potencijali djeteta su osnova za razvijanje novih interesovanja i stvaranje motivacije za dalje učenje i razvoj. Očuvane potencijale jedino je moguće otkriti u grupi vršnjaka tokom zajedničkih aktivnosti.

Socijalne interakcije sa vršnjacima predstavljaju osnovu za razvoj djeteta. Da bi uključivanje djece sa smetnjama/teškoćama u razvoju bilo uspješno neophodno je stvaranje pozitivne klime u grupi, međusobno prihvatanje i uvažavanje djece i razlika koje među njima postoje. Proces prihvatanja razvija se kada su djeca uključena u zajedničke aktivnosti usmjerene ka pozitivnom cilju – kada su obrazovni ciljevi tako strukturisani da djeca mogu saradivati prilikom učenja. Takav pristup omogućava interakcije pune podrške i vodi prihvatanju i osjećanju sigurnosti u grupi. Jedan od načina da se to postigne jeste kooperativno učenje, pri kojem djeca rade zajedno kako bi postigla određeni cilj i završila postavljene zadatke. Kooperativno učenje je strategija u radu sa djecom koja podrazumijeva sljedeće elemente: pozitivnu međuzavisnost, individualnu odgovornost i učenje saradničkih vještina.

Osnovna pretpostavka realizacije inkluzivnog programa jeste saradnja sa roditeljima ove djece. Uključivanje roditelja djece sa smetnjama/teškoćama u razvoju podrazumijeva kontinuiranu saradnju i partnerski odnos na relaciji vaspitač/vaspitačica-stručni saradnik/saradnica-roditelj. Da bi ova saradnja bila uspješna vaspitači/vaspitačice i stručni saradnici/saradnice moraju imati odnos prema tome koji podrazumijeva: poštovanje, stav u kome nema prosuđivanja i saosjećanje. Veoma je važno poštovati princip povjerljivosti imajući u vidu da su roditelji ove djece često u prilici da iznesu veoma intimne podatke o sebi i djetetu. Veoma je važno da se rad vaspitača/vaspitačica, stručnih saradnika/saradnica i roditelja odvija kontinuirano i timski, pri čemu roditelji ravnopravno učestvuju u donošenju odluka koje se odnose na njihovu djecu. Neophodno je kontinuirano obavještavati roditelje o svakom napretku djeteta, kako bi se podsticala njihova motivacija za saradnju i dalje aktivnosti.

Podsticanje razvoja vrši se kontinuiranim praćenjem djece sa smetnjama u razvoju. U tom cilju za svako dijete sa smetnjama/teškoćama pravi se **individualni razvojni i obrazovni program (IROP)**. U izradi individualnog razvojnog i obrazovnog programa učestvuju vaspitač/vaspitačica, stručni saradnici/saradnice vrtića i roditelji djeteta sa posebnim potrebama. Izrada individualnog razvojnog i obrazovnog programa je dugoročan proces koji podrazumijeva praćenje napredovanja djeteta, donošenje odluka zasnovanih na potrebama djece i koristi se kao potvrda rezultata koji su postignuti u radu sa djetetom.

Osnovni elementi individualnog razvojnog i obrazovnog programa su:

- osnovni podaci o djetetu i porodici,
- podaci o razvoju djeteta,
- individualne karakteristike djeteta koje su od značaja za procjenu očuvanih potencijala (sposobnosti, potrebe, interesovanja),
- potencijali djeteta u kojima je dijete uspješno, odnosno trenutni nivo postignuća djeteta,
- oblasti zaostajanja u odnosu na vršnjake koje treba podsticati,
- ciljevi (kratkoročni, dugoročni),
- način praćenja postavljenih ciljeva i zadataka,
- predviđena podrška u vrtiću, kući ili drugoj instituciji.

Ostvarivanje postavljenih ciljeva koji su navedeni u individualnom razvojnog i obrazovnog programu, može se ostvarivati kroz individualni rad sa djetetom ili kroz organizovane aktivnosti u vaspitnoj grupi, sa vršnjacima/vršnjakinjama. Veoma je važno napomenuti da se individualni rad sa djetetom svodi na minimum i praktikuje samo u slučajevima kada pojedine aktivnosti nije moguće organizovati u grupi vršnjaka/vršnjakinja.

U cilju kvalitetnije realizacije aktivnosti sa djecom sa smetnjama/teškoćama, praćenja i podsticanja njihovog razvoja neophodno je ostvariti saradnju vrtića sa zdravstvenim ustanovama, razvojnim savjetovalištem i ostalim institucijama za koje se procjeni da mogu pružiti pomoć vrtiću i roditeljima.

Opšta uputstva za rad sa nadarenom djecom

Teoretsko tumačenje nadarenosti – definisanje nadarenosti

Fenomen nadarenosti je i kod nas i u svijetu jedno od najmanje istraženih područja psihološko-pedagoškog rada. Tom pitanju se i u vaspitno-obrazovnoj praksi posvećuje malo pažnje.

Za pojedince koji tokom života iskazuju nadarenost, veliki značaj ima razdoblje djetinjstva, a posebno predškolski uzrast. Osim određenih psihičkih sposobnosti, dijete u ranom dobu raspolaze neograničenim dijapazonom razvojnih mogućnosti, većim potencijalom za složenije izražavanje kroz igru koja u sebi nosi simbolizaciju blisku umjetničkoj formi, nekad čak nepoznatu kulturi odraslih. Često se zbog

konkretnih uticaja iz društvene okoline u ime socijalizacije i akulturacije, individualni potencijali djece sužavaju, ograničavaju i na kraju gube.

U stvaralačkoj igri bitne su lične slobode jer samo one u sebi nose radost otkrića, i zadovoljstvo stvaranja. Tada je i koncentracija pažnje kod djece najjača a misaoni rad ima iznenađujuću moć logičnog rješavanja problema. Ako nije sputavana, igra se može ponavljati, uvijek svježija, neponovljiva i kao takva biti stalni izvor pokretačke snage djeteta.

Dijete koje se susreće sa prihvatanjem svog jedinstvenog pristupa svijetu osjećaće sigurnost prilikom ispoljavanja kreativnosti.

Iskazivanje nekih znakova nadarenosti u ranom djetinjstvu nikako se ne može smatrati sigurnim pokazateljem da će dijete tokom kasnijeg života biti nadareno, kao što se ni izostanak iskazivanja nadarenosti na ovom uzrastu ne može uzeti kao pouzdan znak da takvo dijete kasnije neće pokazati nadarenost. Naziv "nadareno dijete" za ovaj uzrast primjenjuje se uslovno, uz napomenu, da se gotovo svako dijete predškolskog uzrasta može i mora smatrati potencijalno nadarenim. Da li će dijete razviti svoju nadarenost, i iskazivati je, uveliko zavisi od onoga što je dobilo kroz genski potencijal, ali i od brojnih uticaja sredine koja ga okružuje.

Stručnjaci koji proučavaju ovaj fenomen ukazuju da je upravo tokom predškolskog uzrasta neophodno podsticati razvoj svih postojećih potencijala.

Iskustva ljudi koji se bave ovom problematikom (i istraživača i praktičara) govore nam da i pored toga što se dosta rano mogu uočiti i prepoznati neke posebnosti djece koja ukazuju na nadarenost, definisanje fenomena nadarenosti jako je složen posao.

No, bez obzira na sve dileme koje se pojavljuju pri pokušaju da se nadarenost definiše, uvijek se misli na formulacije po kojima neka djeca mogu: prije, više, uspješnije, bolje, brže, drugačije... u poređenju sa svojim vršnjacima/vršnjakinjama.

Jedna od najprihvaćenijih definicija nadarenosti određuje se upravo na osnovu veće uspješnosti u aktivnostima kojima se djeca bave u odnosu prema uspješnosti njihovih vršnjaka/vršnjakinja. Definiciju nadarenosti koja se određuje preko postignuća navode razni autori i ona se uzima kao naučno najutemeljenija.

Nadarenost je sklop osobina koje omogućavaju pojedincu da dosljedno postiže nadprosječne rezultate u jednoj ili više aktivnosti kojima se bavi. (Koren, 1988), *"Darovito je, što ću s njim?"* Jasna Cvetković Lay i Ana Sekulić Majurec, Alinea, Zagreb, 1998, str.15.

Često se za fenomen nadarenosti vezuje termin talenat, i to se objašnjava time da se nadarenim mogu smatrati oni pojedinci koji imaju visoko razvijene sposobnosti, a talentima oni koji postižu visoka postignuća u nekim aktivnostima. (Gane, 1985, isto, str.16)

Iz prethodno navedenog se može zaključiti da nadarenost čine dva nivoa:

- nadarenost kao potencijal i
- nadarenost kroz motiv postignuća (produkt).

Osnovu potencijalne nadarenosti čini niz naslijeđenih predispozicija koje omogućavaju da se neke sposobnosti razvijaju više i bolje od većine drugih, odnosno da se "značajnije iznadprosječno" razvijaju. Da li će se to dogoditi ili ne, zavisi od brojnih faktora sredine kojima će dijete biti izloženo i koji će oblikovati njegovo/njeno specifično iskustvo i njegovu/njenu ličnost. Taj prostor između potencijalne i produktivne nadarenosti je *prostor vaspitnih uticaja*, i od njih u velikoj mjeri zavisi koji će i koliki potencijali biti razvijeni kroz određena postignuća i koja će obilježiti njegovu nadarenost.

Zato, kada je riječ o djeci predškolskog uzrasta, može se govoriti o potencijalnoj nadarenosti koja se još ne iskazuje kao produktivna.

Karakteristike nadarene djece

Jedan od zadataka vaspitača/vaspitačica je da razvijaju sposobnost uočavanja i "početnog dijagnostifikovanja" nadarene djece u vaspitnim grupama. U tu svrhu se mogu koristiti tzv. kontrolne liste u kojima se nalazi popis mogućih prepoznatljivih osobina nadarene djece. Jedna od tih kontrolnih lista (prema Karnes i Johnson, 1991) može poslužiti vaspitačima/vaspitačicama kao podsjetnik na šta treba obratiti pažnju pri posmatranju djeteta u procesu identifikovanja nadarenosti.

Nadareno dijete – podsjetnik za vaspitače/vaspitačice djece mlađeg predškolskog uzrasta

Kod djece mlađeg predškolskog uzrasta mogu se uočiti sljedeće osobine u poređenju sa vršnjacima/vršnjakinjama:

- zdravija su i često fizički naprednija;
- puna energije, često im treba manje sna;
- živahna i zainteresovana za različite stvari;
- radoznala, postavljaju "zrelija" pitanja;
- uče brže i pamte sa manje ponavljanja;
- imaju široku osnovu opštih znanja;
- imaju bogatiji rječnik;
- "gladna" su znanja i stalno nešto uče;
- ispoljavaju istančan interes za knjige i često već u ranom uzrastu nauče čitati;
- mnogo su istrajnija u izvršavanju zadataka;
- pažljivija su i zapažaju više detalja;
- imaju veći obim pažnje;
- povezuju uzrok i posljedice;
- imaju istančan osjećaj za humor;
- otvorenije i fleksibilnije razmišljaju;
- lakše rješavaju, brže se prilagođavaju novim situacijama i stabilnije se ponašaju;
- mogu biti talentovana u nekoliko područja – socijalnom, intelektualnom, umjetničkom, tehničkom;
- mogu da budu angažovana u više stvari istovremeno;

- samostalna su i manje se pokoravaju pravilima;
- osjetljivija su na nepravdu...

Nadareno dijete – podsjetnik za vaspitače/vaspitačice djece starijeg predškolskog uzrasta i učitelje/učiteljice

Nadareno dijete starijeg predškolskog uzrasta vaspitači/vaspitačice će prepoznati po nekim od navedenih osobina:

- ima nadprosječnu moć rasuđivanja, shvatanja i sticanja apstraktnih predstava, uopštavanja, uviđanja veza i odnosa;
- ispoljava veliku intelektualnu radoznalost;
- brzo i lako uči;
- ima širok obim interesovanja;
- ima širok obim pažnje i koncentracije i istrajnost u rješavanju problema i zadovoljenju svojih interesovanja;
- ima kvantitativno i kvalitativno bogatiji riječnik od većine vršnjaka/vršnjakinja;
- ima sposobnost da samostalno radi i postiže visoke rezultate;
- ispoljava istančanu moć zapažanja;
- rano nauči da čita (najčešće prije polaska u školu);
- ispoljava inicijativu i originalnost u sazajnim aktivnostima, posebno u učenju i rješavanju problema;
- brzo i spremno prihvata nove ideje;
- brzo i dobro pamti;
- ispoljava interesovanje za nastanak čovjeka i svemira, i uopšte za probleme odraslih;
- ima neobično bogatu maštu;
- lako slijedi složena uputstva;
- svemu što radi prilazi perfekcionistički, ne voli greške, uočava ih i ljuti se zbog njih;
- nestrpljivo je sa sobom i drugima;
- više voli društvo starije djece i odraslih;
- želi da usmjerava druge u igri i grupnim aktivnostima...

Vaspitači/vaspitačice mogu koristiti ove kontrolne liste kao opšti podsjetnik na šta sve treba obratiti pažnju pri posmatranju djece, pri identifikaciji nadarene djece, a ne kao opšte pravilo. Mnoge od navedenih osobina ispoljavaju sva djeca, samo što će se kod nadarene djece one ispoljavati u većoj mjeri.

Važno je naglasiti da postoji razlika između bistre i nadarene djece. Britanski stručnjak D. George je ponudio sljedeći popis razlika između bistre i nadarene djece:

Razlike između bistrog i nadarenog djeteta

BISTRO DIJETE	NADARENO DIJETE
Zna odgovore	Postavlja pitanja
Zainteresovano je	Izuzetno je radoznalo
Ima dobre ideje	Ima neobične ideje
Trudi se da dobro prolazi na testovima	Zaigrano je, a ipak dobro prolazi na testovima
Odgovara na pitanja	Raspravlja do u detalje, razrađuje
Vođa je grupe	Samosvojno je, često radi samo
Sluša sa interesovanjem	Ispoljava snažna osjećanja i stavove o onome što sluša
Sa lakoćom uči	Već zna
Uživa u društvu vršnjaka/vršnjakinja	Više voli društvo starijih i odraslih
Shvata značenje	Samostalno donosi zaključke
Osmišljava zadatke i uspješno ih izvršava	Inicira projekte
Mirno prima zadatke i poslušno ih izvršava	Zadatke prima kritički, a ako ga/je zanimaju njima se bavi intenzivno i strastveno
Tačno kopira zadatak	Kreira nova rješenja
Uživa u vrtiću/školi	Uživa u učenju
Prima informacije, upija ih	Služi se informacijama
Dobro koristi naučeno, dobar je tehničar	Traži nove mogućnosti primjene naučenog, ponaša se kao mali naučnik
Dobro pamti	Dobro pretpostavlja
Voli izlaganje u dijelovima	U izlaganju teži kompleksnosti
Živahno je pri posmatranju	Pažljiv je posmatrač
Zadovoljno je sopstvenim učenjem	Vrlo je samokritično

Prilikom identifikovanja nadarene djece prave se i određene greške koje se najčešće javljaju zbog precjenjivanja ili podcjenjivanja nekih njihovih sposobnosti. Pri tom se misli na:

- porodični status djeteta (precjenjivanje djece koja potiču iz porodica sa visokim socio-ekonomskim i obrazovnim statusom i čiji su roditelji ambiciozni, i sa druge strane podcjenjivanje djece koja potiču iz porodica sa niskim socio-ekonomskim i obrazovnim statusom i čiji roditelji imaju skromnije ambicije u odnosu na dječja postignuća);
- ponašanje djeteta (precjenjivanje poslušne, popularne, djece sa visokom motivacijom za rad i postignuća, a podcjenjivanje djece sa lošim ponašanjem, stidljive i povučene djece i djece sa niskom motivacijom za rad i postignuća);
- znanje djeteta (precjenjivanje djece koja posjeduju više znanja i informacija, koja imaju tečan govor i bogat rječnik, koja rano nauče čitati i podcjenjivanje djece s manjim opštim znanjem, siromašnog rječnika i djece koja ne pokazuju interesovanje za rano čitanje);

- fizički izgled djeteta (precjenjivanje djece naprednijeg fizičkog razvoja, uopšte privlačnije i ljepše djece, a podcjenjivanje djece koja su fizički zaostala i neprivilačna djeca i djeca sa tjelesnim nedostacima).

Nadarena djeca imaju neke posebne potrebe u vaspitanju i obrazovanju koje proizilaze iz njihovih specifičnih osobina, a od zadovoljavanja zavisi njihov dalji razvoj.

To su potrebe za:

- kontaktiranjem sa vršnjacima/vršnjakinjama prema uzrasnom dobu;
- kontaktiranjem sa vršnjacima/vršnjakinjama prema intelektualnom uzrastu;
- radom po obogaćenom vaspitno-obrazovnom programu;
- nezavisnošću u učenju;
- potreba za širokim programom kojim se podstiče cjelokupni razvoj djeteta.

Opšta uputstva koja bi valjalo slijediti pri izradi programa za rad sa nadarenom djecom

Pored važnosti uočavanja nadarene djece u grupi važno je da vaspitači/vaspitačice znaju šta mogu učiniti da doprinesu razvoju takve djece, kojih načela bi trebalo da se pridržavaju kako bi izašli u susret potrebama nadarene djece u vrtiću.

Osnovno je načelo individualizacije i diferencijacije, odnosno, da se djeci omogući individualan način rada i odgovarajući sadržaji. Radeći na način i sa sadržajima koji najbolje odgovaraju tom djetetu, najpodsticajnije se djeluje na njegov dalji razvoj.

Neka od načela kojih bi se trebalo pridržavati su:

- zadovoljiti djetetove specifične interese, omogućavati mu da uči ono što ga zanima, da se bavi onim što ga interesuje;
- omogućiti djetetu da u okviru programa stiče široka osnovna saznanja, podsticati razvoj različitih aspekata, a posebno djetetovih verbalnih sposobnosti;
- omogućiti djetetu da pritom uči na način koji mu/joj najviše odgovara, jer ono obično razvija specifične vještine kojima uči brže i lakše;
- podsticati dijete da koristi razne izvore znanja i upućivati ga na njih (knjige, ljudi raznih zanimanja, muzeji, TV...), pomagati mu da samostalno dođe do potrebnih informacija, upućujući ga na mjesta gdje ih može naći;
- omogućiti djetetu složenije aktivnosti i zadatke koji su rješivi i podsticajni za uključivanje svih njegovih intelektualnih sposobnosti i vještina, za koje je potrebno uključivanje apstraktnog mišljenja i viših nivoa misaonih procesa;
- program mora omogućiti djetetu da razvija kreativno mišljenje i podsticati ga da misli kreativno i kritički;
- postavljati djetetu veća očekivanja u cilju razvijanja istrajnosti, preciznosti, tačnosti, nezavisnosti i samostalnosti u radu;
- omogućiti djetetu korišćenje različitog i raznovrsnog materijala, u aktivnostima i uopšte u radnoj sobi, radi sticanja iskustva o osobinama materijala i njegovim mogućim primjenama;
- omogućiti djetetu dovoljno vremena za bavljenje aktivnošću koja ga zanima i ne prekidati ga grubo;
- podsticati dijete da tumači razloge svog i tuđeg ponašanja i osjećanja radi uspješnosti saradnje sa ostalim vršnjacima/vršnjakinjama;

- omogućiti djetetu da pokaže i razvija sposobnost vođenja, ne ugrožavajući položaj drugih u grupi.

Metodska uputstva za rad vaspitača/vaspitačica sa nadarenom djecom

Kada se napravi program postavlja se pitanje kako da se vaspitač/vaspitačica postavi da bi osigurao/la sprovođenje tog programa i tako postigao/la veću uspješnost u zadovoljavanju potreba nadarene djece. Neka od načela su:

- Potrebno je da vaspitač/vaspitačica bude fleksibilan/na u radu i planiranju sadržaja i vremena za njihovu realizaciju.
- Nadarenom djetetu obezbijediti druge aktivnosti u odnosu na ostalu djecu, aktivnosti kojima još nije ovladalo, da se ne bi dosađivalo učeći ono što već zna.
- U području u kojem je dijete darovito pružati mu posebnu podršku, a u ostalim područjima ponašati se prema njemu/njoj kao prema ostaloj djeci u grupi.
- Podsticati dijete da ostane u onom što odabere da radi, da ne prelazi brzo sa aktivnosti na aktivnost vođeno mnogobrojnim i kratkotrajnim interesovanjima.
- Ne posvećivati mu/joj, u odnosu na drugu djecu, puno više vremena i učiti ga/je strpljenju kao i druge.
- Uticati na razvoj samostalnosti da do postavljenog cilja dođe sopstvenim angažovanjem, omogućiti da pokuša u realizaciji nekog nerealnog cilja.
- Da se pažljivo popune praznine u ponašanju i učenju koje nastaju usljed intenzivnog interesovanja samo za određene aktivnosti.
- Ne kritikovati i ne osuđivati dijete zbog neuspjeha da se ne bi ugrozilo djetetovo samopouzdanje.
- Ne isticati samo ono što rade nadarena djeca nego organizovati rad tako da se i ostala djeca pokažu u određenim aktivnostima.
- Angažovati nadarenu djecu da pomažu drugoj djeci u određenim aktivnostima, ali da to ne bude opterećujuće za njih.

XII SPECIJALIZOVANI PROGRAM ZA DJECU PREDŠKOLSKOG UZRASTA – ENGLSKI JEZIK

Uvod

Djeca predškolskog uzrasta (4-6 godina) pokazuju izuzetno interesovanje i sposobnost usvajanja stranog jezika. Na ovom uzrastu ona razvijaju svoj maternji jezik, oponašajući govor iz svog neposrednog okruženja. Taj urođeni mehanizam za usvajanje maternjeg jezika treba aktivirati i u procesu usvajanja stranog jezika i to tako što djecu treba animirati da u tom procesu učestvuju aktivno i kreativno. Pri tome se moraju imati u vidu njihove psihofizičke sposobnosti i naklonosti. Zabava, pjesma, igra, pokret su načini da se podstakne interesovanje djece na ovom uzrastu za učenje stranog jezika. Gotovo idealno mjesto za to je dječiji vrtić. S obzirom na pozitivna iskustva u dosadašnjoj realizaciji programa stranog jezika u predškolskim ustanovama (engleski), njegovo fakultativno izučavanje u ovom periodu je primjereno rješenje.

Ciljevi

Ciljevi nastave engleskog jezika, po ovom programu, su:

- zainteresovati djecu za učenje stranog jezika kroz igru i zabavu,
- razvijati sposobnost pamćenja, imitiranja kao i kreativnosti kod djece,
- usvajanje fonetskog sistema engleskog jezika i ovladavanje vještinom artikulisanja engleskih glasova,
- upoznavanje sa engleskom dječijom poezijom,
- stvaranje osnove za dalje izučavanje jezika,
- aktivnosti za realizaciju operativnih ciljeva programa.

Teme:

- Moji prijatelji i ja (pozdravi i predstavljanje)
- Brojevi do 10
- Boje
- Voće i povrće
- Hrana i piće
- Kućni ljubimci, domaće i divlje životinje
- Dani, mjeseci, godišnja doba, vremenska stanja
- Moja porodica
- Moja radna soba u vrtiću i stvari u njoj
- Moj dom i dijelovi namještaja
- Moje tijelo i dijelovi garderobe
- Praznici (Nova godina, rođendan...)
- Prevozna sredstva
- Vrste zanimanja
- Sport

Vještine i sposobnosti

Teme nije obavezno obrađivati navedenim redosljedom.

Broj časova: 70 časova (dva puta nedeljno); uzrast 4- 6 godina

Operativni ciljevi

Slušanje – razumijevanje živog ili snimljenog govora

Djeca mogu da:

- razumiju pitanja;
- razumiju tekst pjesme ili recitacije;
- razumiju i izvršavaju kratka uputstva, reagujući verbalno i neverbalno;
- razumiju glavnu informaciju u tekstu koji slušaju.

Govor – usmeno izražavanje

Djeca mogu da:

- izgovaraju glasove kojih nema u maternjem jeziku i imitiraju intonaciju onoga što čuju;
- pozdravljaju i odgovaraju na pozdrav;
- predstavljaju sebe i drugoga (drugove, članove porodice);
- izražavaju zahvalnost;
- identifikuju i opisuju nekoga ili nešto (boja, broj, veličina);
- postavljaju jednostavna pitanja i daju kratke odgovore (vezane za imenovanje predmeta, životinja, stvari u kući i vrtiću, različitih vrsta hrane, dijelova tijela itd);
- nabrajaju dane, mjesece i godišnja doba;
- opisuju neke svoje sposobnosti i vještine;
- izvršavaju i daju jednostavne naredbe;
- izražavaju dopadanje i nedopadanje;
- imenuju prostorije u kući;
- razumiju kraće informacije u vezi sa vremenskim prilikama;
- koriste fraze u dijalozima;
- recituju i pjevaju kratke, jednostavne pjesme i brojalice.

Jezičke funkcije

Dijete zna da:

- pozdravi i otpozdravi,
- predstavi sebe i drugoga (drugove, članove porodice),
- se zahvali,
- kaže uzrast,
- imenuje osobe, predmete i životinje,
- opisuje predmete i životinje (boja i veličina),
- izražava dopadanje i nedopadanje.

Aktivnosti

Slušanje – razumijevanje živog ili snimljenog govora

Djeca:

- slušaju riječi ili kraći tekst i reaguju verbalno (izgovaranjem riječi, kratkim odgovorima) i neverbalno (crtanjem, bojenjem, razvrstavanjem slika, mimikom, gestom, pokretom).

Govor – usmeno izražavanje

- recituju, pjevaju, broje;
- postavljaju jednostavna pitanja;
- odgovaraju na jednostavna pitanja koja se odnose na prepoznavanje osoba, predmeta, životinja, boja, količine i sl.;
- daju i izvršavaju jednostavne naredbe;
- učestvuju u dijalogu sa nastavnikom/nastavnicom ili drugim djetetom;
- učestvuju u dramatizacijama igrajući uloge;
- simuliraju komunikativne situacije;
- učestvuju u igrovnim aktivnostima.

Pojmovi/sadržaji

Nouns – singular and plural

Pronouns

Personal- *I, you, he, she, it*

Demonstrative – *this, that*

Interrogative – *who, what, whose*

Cardinal numbers 1-10

Adjectives – size and colour

Possessive adjectives – *my, your, his, her*

Prepositions - *in, on, under, behind*

Conjunctions - *and*

Imperative

Verbs – *to be, to have, like*

Igre – Guessing game, Point at, True/False chair, Kim`s game, Word chain, The broken telephone, Command game, Flies, flies..., The ball game, Chinese wispers, Miming game.

Dijaloške igre – Shopping game, At the doctor`s, At the restaurant, Knock, knock...

Dramatizacija – Little house, Little Blacky

Korelacija

Nastava stranih jezika na ovom uzrastu je, u manjoj ili većoj mjeri, povezana sa svim područjima aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju:

- jezičke aktivnosti: riječ, prosta rečenica, potvrđan i odričan oblik, elementi dramatizacije;
- logičko-matematičke aktivnosti: boje, brojevi, upoznavanje odnosa (u, na, ispod, iza);
- socijalne aktivnosti: porodica, vrtić, praznici i svečanosti, vrste zanimanja, takmičarske igre;
- aktivnosti upoznavanja i ovladavanja okolinom: živa bića, prirodne pojave, materijalni svijet (predmeti iz neposredne okoline, igračke, prevozna sredstva, vrste hrane, dijelovi garderobe);
- fizičke aktivnosti: kretanje uz muziku, imitativne igre, vrste sporta;
- muzičke aktivnosti: pjesmice, razvijanje muzikalnosti i osjećaja za ritam;
- likovne aktivnosti: izrada crteža, imenovanje likovnog materijala.

XIII EVALUACIJA

Integralni dio cjelokupnog postupka koncipiranja i realizacije programa u dugoročnom i kratkoročnom izvođenju vaspitno-obrazovnog procesa je evaluacija.

Pored programa vrednuju se i same institucije, odnos između modela programa i njegove realizacije, pojedini aspekti strukture vaspitno-obrazovnog procesa. Pokazatelji efikasnosti programa su povezani sa postavljenim ciljevima programa. Mogu se koristiti različiti instrumenti za procjenu efekata programa zavisno od namjene i potreba. Neophodno je poći od konkretnih pretpostavki koje su uporište za realizaciju programa – materijalni, kadrovski i organizacioni uslovi u kojima se odvija cjelokupni vaspitno-obrazovni proces. U skladu sa tim pretpostavkama potrebno je utvrditi određene standarde u okviru bitnih segmenata koji čine kurikulum poput: kreiranja radnog ambijenta, primjene vaspitno-obrazovne strategije za svrsishodno učenje, planiranje, saradnje sa timom i roditeljima jer je program samo jedan od faktora koji determiniše život i rad u vrtiću.

Podaci o tim faktorima i njihovim varijacijama pružaju mogućnost da se objasne razlozi nesaglasnosti između stvarnog programa i planiranog modela.

Tek na osnovu uvida u postignuto, polazeći od svih ovih pretpostavki, moguće je utvrditi polazišta za planiranje daljih aktivnosti. Kriterijumi za vrednovanje nijesu neke opšte norme već, prije svega, prethodna postignuća. Vrednovanje sopstvenog rada vaspitača/vaspitačice tj. povratna samoevaluacija je osnova stručnog napredovanja i usavršavanja.

XIV LITERATURA

1. Adamović, N.: Fizičko vaspitanje u predškolskim ustanovama, Beograd, 1980.
2. Blagajac, Mr. S.: Igra mi je hrana, Asocijacija "Sport za sve", Beograd, 1995.
3. Bogosavljev, M., Adamović, N., Čvorić, Dr. A.: Telesno vaspitanje dece u predškolskim ustanovama, Zavod za izdavanje udžbenika; Beograd, 1969.

4. Berdihova, J.: Mama, tata vježbajte sa mnom, Partizan, Beograd, (1973),
5. Belamarić, D. : Dijete i oblik, Školska knjiga, Zagreb, 1987.
6. Brković, A.: Razvojna psihologija – I i II deo, Učiteljski fakultet, Užice, 2000.
7. Vasiljević, B.: Muzički bukvar, Zavod za udžbenike, Beograd, 1991.
8. Vlahović – Stetić, Vizek Vidović, V.: Kladam se da možeš...,
9. Grupa autora: Igra i igračke, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1983
10. Grupa autora: Igre i aktivnosti dece, Pančevo, 200.
11. Grupa autora: Korak po korak, Grafiprof, Beograd, 2002.
12. Dobrić, N.: Razvijanje početnih matematičkih pojmova u predškolskim ustanovama, PFV, Beograd, 1979.
13. Domonji, I.: Metodika vaspitanja u predškolskim ustanovama, Svjetlost; Sarajevo, 1986.
14. Dopuđa, J.: Ritmičke igre kao osnov estetske kulture pokreta, Svjetlost, Sarajevo, 1977.
15. Došen - Dobud, A., Malo dijete veliki istraživač, Alinea, Zagreb, 1995.
16. Džinović- Kojić, Dr. D.: Fizičko vaspitanje predškolskog deteta, Beograd, 2002.
17. Dečiji vrtić kao porodični centar, CIP i Filozofski fakultet, Beograd
18. Đurašković, Z.: Metodika fizičkog vaspitanja dece predškolskog uzrasta, Šabac, 1995.
19. Elkonjin, D.B.: Psihologija dečje igre, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1990.
20. Ivanković, A.: Tjelesni odgoj djece predškolske dobi, Školska knjiga, Zagreb, 1980.
21. Ivanković, A.: Tjelesne vježbe i igre u predškolskom periodu, Školska knjiga, Zagreb, 1988.
22. Kovrigine, M. D.: Sestra odgajateljica u jaslicama i dječjem vrtiću, Školska knjiga, Zagreb, 1982.
23. Lukić, Dr. D: Tjelesni razvoj djeteta i zdravstveno vaspitanje, Beograd, 1984.
24. Walsh, K. B.: Metodološki priručnik za rad sa djecom uzrasta do 3 godine,
25. Hansen, A. K., Kaufmann, R.K., Walsh, K.B.: Metodološki priručnik za rad sa djecom uzrasta od 3 do 5 godina, 2001.
26. Pavlovski, T. i saradnici: Tematsko planiranje u dečjem vrtiću
27. Kamenov, Dr. E.: Model osnova programa vaspitno-obrazovnog rada sa predškolskom djecom, Odsek za pedagogiju Filozofskog fakulteta, Novi Sad, 1995.
28. Kamenov, Dr. E.: Matematičke aktivnosti u životnoj sredini, Dragon; Novi Sad, 3
29. Kamenov, Dr. E.: Metodički dani, Novi Sad, 1990.
30. Kamenov, Dr. E.: Metodički dani , Novi Sad, 1992.
31. Karlavaris, B. : Metodika likovnog vaspitanja predškolske djece, Zavod za izdavanje udžbenika SRS, Beograd, 1986.
32. Kojić, M. : Karakter i karakteristike dječijeg likovnog izraza i likovne tehnike, JPU „Ljubica Popović“, Podgorica, 2003.
33. Konas-Vukašinović, E.: Uloga igre u razvoju dece predškolskog i mlađeg školskog uzrasta, Beograd, Institut za pedagoška istraživanja, 2006.
34. Kroflin, L. Dijete i kreativnost, Globus, Zagreb, 1987.
35. Kragujević, G.: Metodika nastave fizičkog vaspitanja, Beograd, 1983.
36. Krsmanović, M., Gajić, Z., Peković D.: Korak po korak 2, Kreativni centar,
37. Kurikulum za vrtiće (Slovenija, Švedska, Norveška)

38. Livajn, M.: Svako dete je pametno na svoj način, Moć knjige, Beograd, 2005.
39. Marković, M., Šain, M., Kovačević, I.: Korak po korak 2, Vaspitanje dece od tri do sedam godina, Kreativni centar, Beograd, 1997.
40. Medić, M. i Kundrat, dr. V.: Vježbe i igre loptom za djecu predškolskog uzrasta, Beograd, 1986.
41. Mirković Radoš, M.: „Psihologija muzike“, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996.
42. Mirković Radoš, M. „Psihologija muzičkih sposobnosti“, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1998.
43. Milanović, L.J.: Zbirka 200 igara za decu predškolskog uzrasta, Učiteljski fakultet Užice, 1996.
44. Milanović, Mr. Lj.: Nastava fizičkog i zdravstvenog vaspitanja, Beograd, 1985.
45. Miljak, A.: Odgoj i njega djece u drugoj i trećoj godini života, Školske novine; Zagreb, 1986.
46. Milić, S.: Specifičnosti vaspitno-obrazovnog rada sa nadarenom djecom, Vaspitanje i obrazovanje br.3, Podgorica, 2003.
47. Novak, J. i Kondić, K.: Kako izaći na kraj sa teškoćama u ponašanju našeg deteta (ometenog u razvoju, 0-10), Beograd, 2001.
48. Pedagoški centar Crne Gore, Materijali i aktivnosti za rad u učionicama u kojima dijete ima centralnu ulogu, Podgorica, 2002.
49. Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja djece uzrasta od 3 do 7 godine, Prosvetni pregled; Beograd, 1996.
50. Pešić, M. i Kostić, M.-ured.: Program predškolskog vaspitanja u svetu, Prosvetni pregled i Filozofski fakultet, 1996.
51. Pešić, M.: Vodič za razvijanje otvorenog kurikuluma, Osnove programa, Beograd
52. Prentović, R., Sotirović: Metodika razvoja početnih matematičkih pojmova; Didakta, 1998.
53. Program za područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju, Ministarstvo prosvjete i nauke, Zavod za školstvo, Podgorica, 2007.
54. Puvačić, Dr. Z.: Sredina i zdravlje djece u predškolskim ustanovama, Sarajevo, 1979.
55. Radomir Matić: Igre i aktivnosti djece, Beograd, 1989.
56. Radomir Matić: Praktikum, Beograd, 1986.
57. Radomir Matić, Metodika razvoja govora, Beograd, 1968.
58. Stela, I.: "Dječji vrtići - prostori i oprema za tjelesni odgoj i igru djece, Školska knjiga, Zagreb, 1981.
59. Stanojević-Kastori, M. , Kamenov, E. , Pantelejeva, L. V. : Likovno oblikovanje u dječjim vrtićima, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1988.
60. Tomić, B.: Zdravstveno vaspitna sredina", Beograd, 1971.
61. Hansen, K., Kaufman, R., Walsh, K.: Kreiranje vaspitno obrazovnog procesa u kojem dijete ima centralnu ulogu, Pedagoški centar Crne Gore, Podgorica, 2001.
62. Hansen, K.A., R.K.: Kreiranje vaspitno obrazovnog procesa u kojem dijete ima centralnu ulogu: metodski priručnik za rad sa djecom uzrasta od 3 do 5 godina, predagoški centar Crne Gore
63. Cvetkov Lay, J. i Majurec Sekulić, A., Darovito je, što ću s njim, Alinea, Zagreb, 1998.

64. Hrnjica, S.: Dete sa posebnim potrebama, Učiteljski fakultet; Beograd, 1997.
65. Šain, M., Marković, M., Čarapić, S. i saradnici: Korak po korak u osnove programa, Kreativni centar, Beograd, 1998.
66. Šain, M., Marković, M., Čarapić, S. i saradnici: Korak po korak 2, Kreativni centar, Beograd, 2006.